

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ХМЕЛЬНИЦЬКА ГУМАНІТАРНО–ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ
ГУМАНІТАРНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Форма навчання: денна

Кафедра: туризму, теорії і методики фізичної культури та валеології

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

на тему:

**ТУРИСТИЧНО–РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ
ОБЛАСТІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

Виконав: студент 2 курсу
спеціальності 242 Туризм і рекреація
галузі знань 24 Сфера обслуговування
Кручок Андрій Юрійович

Керівник: доктор філософії, доцент
Долинська Олеся Олегівна

Рецензент: керівник
Турагентства «Поїхали з нами»
Крук Алла Олексіївна

м. Хмельницький 2024 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. СУЧАСНИЙ СТАН ТУРИЗМУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ	6
1.1. Хмельницька область: особливості положення, роль і місце в господарстві України.....	6
1.2. Природно–ресурсний потенціал.....	11
1.3 Історико–культурні ресурси.....	17
Висновки до розділу 1.....	20
РОЗДІЛ 2. ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ТУРИЗМУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ	22
2.1. Проблеми охорони рекреаційних ресурсів області.....	22
2.2 Проблемні питання розвитку туристичного потенціалу області.....	32
2.3 Рівень збереження та сучасне використання пам’яток фортифікаційного будівництва Хмельницької області.....	39
Висновок до розділу 2.....	45
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ	47
3.1 Перспективи розвитку зеленого туризму в реаліях військового стану.....	47
3.2 Перспективи розвитку туристичного потенціалу Хмельницької області.....	51
3.3 Перспективи включення замкових комплексів Хмельниччини до музейно–туристичного простору України.....	59
Висновки до розділу 3.....	69
ВИСНОВКИ	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	73
ДОДАТКИ	76

ВСТУП

Актуальність дослідження. Туризм є сферою, що демонструє стійке зростання, що вказує на його важливу роль, як суспільного явища. До війни в Україні спостерігалася позитивна динаміка розвитку туризму, незважаючи на обмежену державну підтримку цієї галузі. У післявоєнний час першочерговим завданням стане відновлення та розвиток національного туризму.

Хмельницька область – це унікальний регіон, який поєднує багатство природних, історичних і культурних ресурсів. Завдяки вигідному географічному положенню, м'якому клімату та мальовничим ландшафтам, цей край має величезний потенціал для розвитку рекреаційного та туристичного секторів. Особливої цінності додають бальнеологічні ресурси та численні пам'ятки історії й культури, які є спадщиною багатовікової історії.

Для успішного розвитку туристичної індустрії важливо враховувати не лише загальнонаціональний контекст, а й регіональні особливості. Це вимагає переосмислення підходів до організації природних, антропогенних та культурних ресурсів, а також аналізу їхнього еволюційного розвитку в часі та просторі. Комплексне розуміння цих процесів дозволить створити ефективну туристичну інфраструктуру, що відповідатиме сучасним потребам відвідувачів.

Розвиток туризму в Хмельницькій області потребує гармонійного поєднання традиційних та інноваційних рішень. Науковий підхід до вивчення особливостей регіону дозволить розкрити його потенціал, зберегти автентичність і водночас зробити його привабливим для туристів з різних куточків світу.

Ступінь дослідженості проблеми.

Значний внесок у розробку проблеми комплексного розвитку регіонів здійснили провідні українські вчені, серед яких варто відзначити: І. Горленка, Л. Руденко, С. Малюка, М. Долішнього, О. Заставецьку, С. Лісовського, В. Нудельмана, М. Паламарчука, О. Паламарчука, М. Пістуна, В. Поповкіна, Д.

Стеченка, О. Топчієва та інших. Їхні наукові праці стали основою для розвитку теоретичних та практичних підходів до просторової організації територій та управління ними.

У суспільно-географічному аспекті Хмельницька область займає особливе місце завдяки дослідженням Т. Заставецького та Л. Жовнір, які детально проаналізували регіональні особливості розвитку області.

Туристично – рекреаційний комплекс Хмельницької області в своїх працях вивчали: О. Долинська, Т. Гільберг, І. Шоробура.

Методологічною та теоретичною базою вивчення туризму в Україні є роботи таких фахівців, як О. Бейдик, М. Крачило, О. Любіцева, Д. Ніколаєнко, Л. Руденко, І. Смаль, В. Стафійчук, Н. Фоменко та інші. Їхній доробок дозволяє не лише зрозуміти специфіку розвитку туристичної галузі, але й формувати стратегії її ефективного впровадження на регіональному рівні.

Для написання роботи були використані матеріали Хмельницького обласного управління статистики, літературні джерела, публікації періодичних видань, фондові матеріали відомств і організацій, картографічні джерела, а також дані з Інтернету. Незважаючи на сучасний рівень розвитку туризму, Хмельниччина все ще має значний потенціал різноманітних ресурсів, які найближчим часом можуть стати новими туристично–рекреаційними локаціями.

Об'єкт дослідження – туристично–рекреаційний потенціал Хмельницької області.

Предмет дослідження – оцінка сучасного стану та визначення перспектив розвитку рекреації і туризму в Хмельницькій області.

Метою дипломної роботи є дослідження туристично–рекреаційного потенціалу Хмельницької області, а також виявлення можливостей сучасного стану та перспектив його подальшого розвитку.

Для досягнення поставленої мети ми плануємо виконати такі **завдання**: 1) провести аналіз природно–ресурсного потенціалу Хмельницької області; 2) дати

характеристику основним історико–культурним ресурсам; 3) описати використання бальнеологічних ресурсів у туристичній сфері Хмельниччини; 4) визначити та проаналізувати проблемні аспекти туризму Хмельницької області; 5) розкрити перспективи розвитку туристично–рекреаційного комплексу в регіоні.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань і досягнення мети використовувався комплекс взаємодоповнюючих методів: аналіз статистичних даних, описовий метод, метод суспільно–географічного районування, історико–географічний метод, порівняльно–географічний метод, системний аналіз, моделювання, порівняння, класифікація, узагальнення та інші.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані у дисертаційній роботі наукові результати і рекомендації спрямовані на вдосконалення управління регіональним розвитком. Зокрема, вони використані для обґрунтування перспектив соціально–економічного розвитку Хмельницької області. Наукові розробки автора можуть використовуватися при викладанні курсів «Менеджмент туризму», «Ринок туристичних послуг», «Екскурсіологія» у Хмельницькій гуманітарно–педагогічній академії.

Результати дослідження були представлені на міжнародних наукових та науково–практичних конференціях, зокрема: 1) Всеукраїнська науково–практична конференція «Актуальні проблеми розвитку освіти в сфері туризму, фізичної культури та спорту», 2–3 квітня 2024 року, м. Хмельницький. 2) XI Міжнародна науково–практична конференція «Гостинність, сервіс, туризм: досвід, проблеми, інновації», 16–17 травня 2024 року, м. Київ. 3) I Всеукраїнська науково–практична конференція «Маркетингові та організаційні механізми повоєнного розвитку галузі гостинності та туризму України», 14–15 листопада 2023 року, м. Харків. Ці заходи дозволили представити ключові висновки дослідження та отримати цінні відгуки від наукової спільноти.

Обсяг та структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (31 найменування) та додатків (4 найменування). Основний зміст роботи викладено на 70 сторінках.

РОЗДІЛ 1. СУЧАСНИЙ СТАН ТУРИЗМУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

1.1. Хмельницька область: особливості суспільно–географічного положення, роль і місце в господарстві України

Хмельницька область розташована в південно–західній частині Східно–Європейської рівнини. Її площа становить 20,6 тис. км², що є 3,3% від загальної площі України [23]. Територія області охоплює середню частину басейну Дністра та його лівих приток: Смотрича, Ушиці, Збруча; верхню частину басейну Південного Бугу та верхів'я річки Горинь, яка належить до Дніпровського басейну.

Північна, менша частина території області розташована на Волинському плато, яке є частиною Волино–Подільської височини. На півдні ця частина прилягає до річки Дністер. Загалом, територія області переважно рівнинна. Вона знаходиться в помірному кліматичному поясі і охоплює дві природні зони – лісостепу і мішаних лісів. На території переважають різновиди чорноземів. Рельєф, ґрунти та агрокліматичні умови є сприятливими для господарського освоєння та розвитку поселень, що зумовило давнє заселення регіону і зміну ландшафтів через активний антропогенний вплив.

Хмельницька область розташована в центрі Подільського економічного району. Сусідні області першого порядку переважно орієнтовані на агропромисловий розвиток і мають відносно низький рівень соціально–економічного розвитку. Згідно з середньо–українським рівнем, валова додана вартість на одну особу в Хмельницькій області становить лише 54,6–71,2%. Отже, область не має реальних можливостей прискорити свій соціально–економічний розвиток за рахунок впливу сусіднього потужного регіону–лідера. Перспективи розвитку Хмельницької області в основному залежать від більш

ефективного використання внутрішнього потенціалу, зокрема за умови прискорення економічних реформ на загальнодержавному рівні. Близькість до Львівсько–Волинського кам'яновугільного басейну та Передкарпатської нафтогазоносною області створює сприятливі умови для розвитку господарства регіону [13].

Транзитне положення Хмельницької області має велике значення, оскільки вона розташована на транспортних шляхах між країнами ЄС, західними районами України та Росією, а також між чорноморськими портами, західноукраїнськими областями та країнами Центральної та Східної Європи. До ключових магістральних шляхів відносяться дві залізниці, чотири автодороги, три газопроводи широтного простягання з відгалуженнями, нафтопровід міжнародного значення та лінія електропередачі Вінниця–Альбертірша (Угорщина). Зручність географічного положення Хмельницької області зумовлена її близькістю до Молдови (10 км по прямій лінії), Румунії (24 км) і Польщі (165–240 км). Це спрощує доступ продукції підприємств області на ринки цих країн. Межі Хмельницької області мають нерівномірне значення. Найважливіші вони в місцях перетину залізничних і автомобільних шляхів міжнародного значення: в центральній частині області, де проходить зв'язок між східними і західними районами України, а також на півночі, де розташований транспортний вузол у місті Шепетівка.

Новий нафтопровід Одеса–Броди проходить через територію області з південного сходу на північний захід, але наразі не надає значного економічного впливу на область. З півночі на південь регіон перетинають залізничні лінії та кілька автомобільних шляхів, які забезпечують зв'язок із Білоруссю, країнами Балтії, Молдовою та Південно–Східною Європою. Судноплавний Дністер не має істотного значення для зв'язків з іншими регіонами. У майбутньому транспортно–географічне положення Хмельницької області покращиться завдяки створенню міжнародних транспортних коридорів в Україні. Два

автобани міжнародного класу А1 проходять територією області від західного до східного кордону України. Смуга шириною 100–120 км уздовж цих магістралей стане зоною стимулюючого впливу на соціально–економічний розвиток сусідніх територій. Географічний центр області майже збігається з розташуванням міста Хмельницького, що є перевагою для соціально–економічного розвитку регіону. Сприятливе транспортно–географічне положення в поєднанні з численними трудовими ресурсами в умовах ринкових реформ в Україні надає області конкурентні переваги для залучення іноземного капіталу.

Область має конкурентні переваги для залучення іноземного капіталу. Економічний розвиток Хмельницької області нижчий за середній рівень в Україні. Частка регіону у загальній чисельності населення країни становить 2,9%, проте його внесок у валову додану вартість становить лише 1,9%, у промислове виробництво – 1,3%; у сільськогосподарську продукцію – 4,3%; у виробництво товарів народного споживання – 2,1%. На експорт регіон припадає 0,6%, на імпорт – 0,5%, а на прямі іноземні інвестиції – лише 0,5% від загальних показників по Україні (дані Держкомстату України) [3].

За показником середньорічного індексу виробництва ВДВ на душу населення Хмельницька область займає 21 місце серед 27 регіонів країни. Основними сферами, що визначають її роль в економіці України, є електроенергетика, машинобудування, виробництво та переробка сільськогосподарської продукції, оптова торгівля і рекреаційна діяльність. Регіон має особливо значний внесок в економіку країни у виробництві ковальсько–пресових машин, тракторних плугів, побутових газових лічильників, цементу, цукру, картоплі та інших товарів.

Велика площа природно–заповідного фонду області забезпечує вигідні умови для розвитку прибуткової туристичної індустрії. Регіон має потенціал для розширення різних видів туризму, зокрема маршрутно–пізнавального, оздоровчого, а також спеціалізованих напрямків, таких як мисливський,

рибальський, кінний та спелеотуризм. Існують перспективи для розвитку екскурсійної діяльності, особливо в туристично–рекреаційній сфері південної та центральної частин області. Пріоритетними напрямками є міста Старокостянтинів, Волочиськ, Летичів, Кам'янець–Подільський, а також селища міського типу Меджибіж і Сатанів, де зосереджені найбільш привабливі природно–рекреаційні та історико–архітектурні об'єкти.

Пріоритетну увагу варто приділяти розвитку екскурсійної діяльності, маршрутно–пізнавального та лікувально–оздоровчого туризму. Туристична галузь може сприяти підвищенню ефективності організації праці, створенню нових робочих місць, залученню іноземної валюти, розширенню виробництва сувенірної продукції, а також суттєво впливати на підвищення популярності та міжнародного іміджу України. Тісна взаємодія туристичної галузі з іншими секторами економіки області може сприяти створенню багатогалузевих корпоративних систем, що об'єднують туристичну діяльність, рекреацію, комерцію, торгівлю, банківські та страхові послуги. Це дозволить забезпечити прийом та комплексне обслуговування туристів на високому рівні.

Характеристики складу мінеральних вод, які включають складні органічні та неорганічні речовини, газовий склад та мікрофлору, визначають їх унікальність та високу бальнеологічну активність. Це робить ці води ефективними для лікування різних захворювань та виведення радіонуклідів з організму [13]. Унікальний мінералогічний та тектонічний потенціал на водорозділі Подільської височини сформувався завдяки природним умовам, які створили схили Українського кристалічного щита, Подільського плато та розломи Товтрового кряжу рифогенного походження. Ці фактори сприяли утворенню численних родовищ мінеральних вод з лікувальними властивостями, які мають схожість з «Нафтусею» та «Миргородською» [17].

Основним видом бальнеологічних ресурсів є природні мінеральні води, що вирізняються своїми лікувальними властивостями завдяки високому вмісту

біологічно активних компонентів. Мінеральні підземні води в регіоні насичені корисними елементами, що сприяє ефективному виведенню з організму шкідливих речовин, таких як радіонукліди, пестициди та нітрати.

Хмельницька область володіє значним потенціалом у сфері медичного туризму завдяки наявності різноманітних цілющих мінеральних вод. Серед них – слабомінералізовані води з органічними речовинами, подібні до «Нафтусі», хлоридні натрієві води малої мінералізації, схожі на «Миргородську», а також високої мінералізації бромні та слабомінералізовані радонові й вуглекисло-радонові води. Окрім цього, природні столові води регіону вирізняються гідрокарбонатним складом із різноманітними катіонами.

Одним із перспективних ресурсів області є «Збручанська Нафтуса», хоча її використання залишається обмеженим, проте поступово розширюється. Загальні запаси мінеральних вод Хмельниччини становлять 1155 м³ на добу, з яких затверджено до експлуатації 732 м³ на добу.

В області функціонує 11 бальнеологічних санаторіїв, здатних приймати понад 3000 осіб одночасно. Вони активно використовують не лише мінеральні води, а й лікувальні грязі, що значно розширює спектр послуг для оздоровлення. Ці ресурси створюють сприятливі умови для розвитку медичного туризму, зміцнення здоров'я відвідувачів та підвищення привабливості регіону.

Бальнеологічний туризм у Хмельницькій області демонструє значний потенціал завдяки унікальним природним ресурсам і розвиненій інфраструктурі. Наприклад, туристи можуть обирати проживання не лише в санаторіях, а й у готелях та приватних комплексах, що збільшує кількість доступних місць для відпочинку. Найбільше закладів зосереджено в смт. Сатанів поблизу Збручанського родовища мінеральних вод, де працюють три санаторії («Говтри», «Збруч», «Берізка»), чотири готелі та понад десять приватних комплексів, які

разом забезпечують понад 550 ліжко-місць. Усі вони пропонують широкий спектр послуг: басейни, сауни, СПА, тренажерні зали, лікувальні бази та заклади харчування.

Крім того, перспективним є Косецьке родовище радонових мінеральних вод у Шепетівській територіальній громаді, яке займає площу 9 км² і вирізняється високою якістю води. Регіон оточений природними пам'ятками, зокрема ботанічним об'єктом «Дубовий гай», що робить його привабливим для розвитку оздоровчого туризму. Хоча на території родовища поки що немає санаторіїв, туристам доступні готелі та інші варіанти проживання. Великі запаси радонової води створюють підґрунтя для створення нових бальнеологічних комплексів, здатних забезпечити якісний відпочинок та оздоровлення. Розвиток сучасної інфраструктури та сервісів у цьому регіоні сприятиме збільшенню туристичного потоку й підвищенню його привабливості на ринку оздоровчого туризму.

1.2. Природно–ресурсний потенціал

Згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 червня 2020 року № 727-р, яке визначає адміністративні центри та території громад Хмельницької області, Верховна Рада України прийняла постанову № 807–IX від 17 липня 2020 року «Про утворення та ліквідацію районів». Ця реформа спрямована на вдосконалення адміністративно-територіального устрою на субрегіональному рівні, завдяки чому у Хмельницькій області було створено три райони: Шепетівський, Хмельницький і Кам'янець-Подільський. Основна мета реформи полягає у покращенні економічного, фінансового та інвестиційного клімату в регіоні, а також у створенні нових територіальних громад.

Хмельницька область займає провідне місце в Україні за запасами та видобутком корисних копалин, маючи 391 родовище, що включає 26 видів мінеральної сировини. Вона є ключовим постачальником карбонатної сировини для цукрової галузі, володіючи 7 родовищами вапняків із запасами 121,5 млн

тонн, що становить понад третину загальноукраїнських ресурсів. Особливу увагу привертають сапонітові глини, ефективність використання яких нещодавно була підтверджена. Серед перспективних об'єктів виділяється Варварівське родовище у Славутській громаді, розвідка якого завершена.

Регіон багатий на нерудні копалини, зокрема природні будівельні матеріали, завдяки наявності кристалічних порід і осадових відкладів. Однак, тут відсутні металеві ресурси, а запаси торфу мають лише обмежене значення як джерело палива. Хмельниччина продовжує розвивати свій потенціал, акцентуючи на унікальних ресурсах для економічного зростання [21].

Хмельницька область багата на корисні копалини, що активно застосовуються у будівельній галузі. Серед них особливу цінність мають граніт і каолін. Гранітні поклади, що переважно мають сірий відтінок, зосереджені на території Шепетівської, Полонської, Старокостянтинівської та Славутської громад. Видобуток здійснюється у великих кар'єрах біля таких населених пунктів, як Полонне, Шепетівка, Нова Синявка та Кудинка. Отриманий граніт переважно використовують для виробництва щебеню, що є необхідним матеріалом у дорожньому будівництві. На північному сході області, в Шепетівській та Полонській громадах, зосереджені поклади каоліну, який утворився внаслідок вивітрювання гранітів. Цей матеріал є основною сировиною для виробництва вогнетривкої цегли та шамотного порошку. На території Хмельниччини також розташовані численні родовища вапняку – понад 20, з яких більше половини активно експлуатуються. Силурійські вапняки поширені у долинах річок Дністра, Збруча, Жванчика, Смотрича, Тернави та Студениці, особливо поблизу Кам'янця-Подільського, а також у селах Велика Слобідка та Устя. Ці ресурси використовуються для будівництва і промислових потреб.

Окрім того, значні поклади неогенових вапняків зосереджені біля селищ Закупне та Смотрич, а також у селах Іванківці, Нігин, Вербка, Привороття та Гуменці. Вапняк активно використовується для випалювання вапна, виготовлення щебеню, облицювальних плиток, стінових блоків, декоративних елементів та цементу, а також у цукровій промисловості. Вапнякові відклади в інших громадах забезпечують місцеві будівельні потреби. Крім вапняків, в області є понад 80 родовищ лесів, суглинків та глин, що використовуються для виробництва цегли та черепиці. Значні поклади залізовмісної крейди розташовані в північно-західних громадах (Білогірська та Ізяславська), а на південному сході, у басейнах річок Ушиця та Калюс, знаходяться мергелі, придатні для виробництва цементу. Піски, що мають різний геологічний вік, поширені по всій області та використовуються для будівельних робіт, виготовлення розчинів і дорожнього будівництва. Найбільші родовища піску зосереджені в Славутській громаді (Крупецьке, Цвітохське та Славутське), де кварцові піски застосовуються для виробництва скла. Пісковики, що виходять на поверхню вздовж річок Дністра, Калюсу та Ушиці, хоч і не розробляються промислово, можуть бути використані в будівництві [22].

На заході Кам'янець-Подільської громади розташовані кілька родовищ гіпсу, серед яких особливе значення має Кудриньцьке. Гіпс цього родовища широко використовується для меліорації ґрунтів, у будівництві, медицині та інших галузях. У Новоушицькій громаді поблизу села Пижівка є значні поклади бентонітових глин, які є цінною сировиною для хімічної промисловості та інших сфер. Кам'янець-Подільська громада також має поклади доломітів і трепелу. Водночас, у різних районах області виявлені відклади флюориту та фосфоритів. Хоча найбільші скупчення фосфоритів розташовані у Дунаєвецькій, Новоушицькій, Віньковецькій та Ярмолинецькій громадах, вони не мають промислового значення. Хмельницька область обмежена в запасах паливних

корисних копалин, проте вона володіє значними запасами торфу, який зустрічається в заболочених частинах заплавл річок Горинь, Случ, Хомора, Південний Буг та їх приток. Крім того, в окремих районах області є відклади поліметалічних руд, що може мати потенціал для розвитку відповідних промислових напрямків.

Наявність значних запасів корисних копалин у Хмельницькій області сприяла розвитку промисловості будівельних матеріалів, де деякі підприємства виробляють продукцію не лише для місцевого, а й для зовнішнього ринків. Природні ресурси Хмельницької області мають значний потенціал для розвитку місцевої економіки, але їх інтенсивний видобуток часто суперечить екологічним вимогам, особливо в чутливих районах, таких як Придністров'я та Товтри. Важливою умовою ефективного використання природно-ресурсного потенціалу є оцінка його економічної та територіальної продуктивності. Як зазначає І. Є. Журба, така оцінка повинна здійснюватися у гривневому еквіваленті для забезпечення комплексного аналізу. Водночас забезпеченість природними ресурсами в різних громадах області є нерівномірною, що потребує подальшого вивчення та розробки збалансованих підходів до їх використання [4].

Рівень забезпеченості серед громад значно різниться: деякі демонструють показники у межах 7,3–27,6 грн, тоді як інші мають значно вищі значення. Найменш забезпеченими виявилися Новоушицька та Білогірська громади. Натомість найвищі показники спостерігаються у Кам'янець-Подільській та Деражнянській громадах, тоді як Ізяславська та Старокостянтинівська залишаються серед найменш забезпечених. Аналіз рівня забезпеченості мінеральними ресурсами показує, що Кам'янець-Подільська та Деражнянська громади мають показники, які утричі перевищують аналогічні у Віньковецькій, Теофіпольській та Ярмолинецькій громадах, і у вісім разів переважають показники Білогірської, Волочиської, Городоцької та Шепетівської громад [28].

Водні ресурси в Хмельницькій області розподілені нерівномірно між територіальними громадами. Найвищий рівень забезпечення водними ресурсами відзначається у Волочиській, Славутській та Шепетівській громадах, тоді як Городоцька, Кам'янець-Подільська, Летичівська та Полонська мають дещо менші показники. Найгірше забезпечені водними ресурсами Ярмолинецька, Чемеровецька та Віньковецька громади. Максимальні показники доступності водних ресурсів спостерігаються у Хмельницькій, Красилівській та Старокостянтинівській громадах, а мінімальні – у Віньковецькій та Новоушицькій. Це свідчить про те, що рівень забезпеченості водою є неоднорідним.

Щодо земельних ресурсів, то найвищий рівень їхньої забезпеченості населенням спостерігається в Старосинявській, Теофіпольській, Білогірській та Ярмолинецькій громадах. Волочиська, Дунаєвецька, Ізяславська, Новоушицька та Кам'янець-Подільська громади мають дещо нижчі показники забезпеченості землею.

Лісові ресурси також розподілені нерівномірно. Найбільші запаси лісів мають Летичівська та Кам'янець-Подільська громади, тоді як найнижчий потенціал лісових ресурсів відзначається в Старосинявській та Білогірській громадах. Забезпеченість лісами в Городоцькій і Новоушицькій громадах є відносно рівномірною та високою, тоді як у Старосинявській, Теофіпольській, Хмельницькій і Шепетівській громадах цей показник значно нижчий. Загалом, природні ресурси області відзначаються значною різноманітністю та нерівномірністю розподілу між громадами, що створює різні передумови для економічного розвитку й рівня життя населення в кожній із громад. [29].

Високопродуктивні орні землі Хмельницької області створюють сприятливі умови для спеціалізації та розвитку сільськогосподарського виробництва, забезпечуючи стабільний обсяг аграрної продукції. Важливим доповненням до орних земель є сади, які займають 10,5% території області,

поступаючись лише орним угіддям і природно-рекреаційним зонам. Значний потенціал садівництва проявляється в громадах Новоушицького та Кам'янець-Подільського районів, де багаторічні насадження займають 8,8% і 14,8% площі відповідно, тоді як у північних районах області цей показник становить менше 1%. Така структура землекористування сприяє диверсифікації аграрного сектору та зміцненню його економічної стійкості.

Мінерально-сировинні ресурси Хмельницької області відіграють значну роль у її природно-економічному потенціалі, охоплюючи 1,3% території. Основні запаси корисних копалин зосереджені в Кам'янець-Подільській та Дунаєвецькій громадах, де їх частка становить 7,3% і 1,2% відповідно. Ці ресурси створюють значні перспективи для розвитку будівельної галузі, стимулюючи економічне зростання регіону.

Водночас, у Білогірській та Ізяславській громадах мінерально-сировинні запаси є незначними, що обмежує їхній промисловий розвиток. Тому для підвищення економічної активності цих територій важливо дослідити альтернативні шляхи залучення інвестицій і реалізації інших видів природного потенціалу. [11].

1.3. Історико–культурні ресурси

У Хмельницькій області налічується 269 територій та об'єктів природно–заповідного фонду, серед яких 8 пам'яток садово–паркового мистецтва. Це Антонінський, Голозубинецький, Малієвецький, Михайлівський парки, а також Новоселицькі парки Полонської та Старокостянтинівської територіальних громад, Полонський і Самчиківський парки. В області розташований національний природний парк «Подільські Товтри», а також Смотрицький каньйон у долині річки Смотрич та печера в селі Черче, які відомі як природні пам'ятки [25]. Хмельниччина має значні природні ресурси для відпочинку, такі як сприятливий клімат, мальовничі пейзажі та облаштовані лісові зони. У районі Сатанова (біля річки Збруч) та в Полонській територіальній громаді є джерела

мінеральних вод з цілющими властивостями. Курорт Сатанів, розташований на схилах Товтр, славиться своїми бальнеологічними ресурсами. В області функціонує понад 29 готелів, які забезпечують комфортне проживання під час відпочинку.

У Хмельницькій області розташовані три значущі заповідники: національний історико-архітектурний заповідник «Кам'янець», державний історико-культурний заповідник у місті Кам'янець-Подільський та державний історико-культурний заповідник «Самчики». Окрім цього, регіон налічує дев'ять музеїв, серед яких можна відзначити Меджибізький регіональний історико-етнографічний музей-фортецю та меморіальний музей Анни Ахматової в селі Слобідка Шелехівська.

Крім того, Хмельниччина багата на історичні пам'ятки, зокрема 2015 об'єктів археології, історії, архітектури та монументального мистецтва. Серед них 387 пам'яток архітектури та містобудування мають державний облік. Кам'янець-Подільський, історичне серце Поділля, є важливим культурним центром з понад 100 пам'ятками. Місто, яке виникло на межі XI–XII століть, стало осередком Поділля в складі Литовської держави з початку 1370-х років. Придбання магдебурзького права в 1374 році призвело до значного економічного і культурного розвитку міста, яке стало місцем злиття різних етнічних та культурних груп, зокрема руської, польської та вірменської. Відомо, що в 1670 році український магістрат був об'єднаний з польським, що стало початком втрати політичної незалежності української громади в Кам'янці [2].

Кам'янець-Подільський славиться своєю унікальною архітектурною спадщиною, що привертає туристів з усіх куточків світу. Одними з головних архітектурних пам'яток є міські укріплення, серед яких виділяються Старий і Новий замки, замковий міст, міська брама та Вірменський бастіон. Старий замок, розташований на мальовничому скелястому мисі, є символом давньої історії міста. Перші кам'яні фортифікації на цій території з'явилися ще в II–III століттях під час Траянових війн, а частини оборонних стін, зокрема Мала Південна та Денна башти,

що збереглися до сьогодні, відносяться до XII–XIII століть.

Не менш важливими є захисні системи вздовж каньйону річки Смотрич, такі як Нижньопольська та Руська брами, що виконували роль природних перешкод для ворогів, використовуючи воду каньйону для блокування підступів до міста. Окрім цього, в околицях Кам'янця-Подільського можна знайти ще кілька архітектурних пам'яток, як-от садибний комплекс у селі Антоніни з манежем, флігелем і брамою, а також частково збережений замок 1774 року, що був збудований князями Яблоновськими в Білогір'ї.

Загалом, регіон багатий на історичні та культурні об'єкти, серед яких варто відзначити Жванець, що з 1646 року мав Магдебурзьке право та був важливим торговим центром, а також Вірменський костел, зведений у XVIII столітті, що також є важливою частиною культурної спадщини Поділля. [2].

Зіньків – одне з давніх поселень на Поділлі, вперше згадане в історичних джерелах у 1404 році. У XV столітті тут збудували замок, а вже у 1458 році містечко отримало Магдебурзьке право. Зіньків славиться своїм гончарством, про що свідчать руїни місцевої фортеці XII–XIV століть та Троїцького костелу, а також поміщицька садиба в стилі класицизму, що датується XIX століттям. У місті Летичів знаходиться кілька історичних пам'яток, серед яких Михайлівська церква, що була побудована в XVII столітті та перебудована в 1836 році. У першій половині XV століття, або, за іншими джерелами, у XVI столітті, тут з'явився замок. Неподалік від нього розташований костьол Пресвятої Діви Марії, відомий з 1546 року. У XVII столітті навколо костелу заснували домініканський монастир, який став відомим завдяки чудотворній іконі Летичівської Божої Матері. У селі Маліївці знаходиться палацово–парковий ансамбль, що складається з палацу, збудованого у 1788 році, муру і мосту з обелісками, датованими XVIII століттям, водонапірної башти, зведеної на початку XIX століття, а також господарських приміщень, побудованих у XIX столітті [25].

Село Самчики відоме своїм садибним комплексом, виконаним в стилі ампір, який розташований у мальовничому англійському парку. Цей архітектурний ансамбль включає палац, збудований у 1814 році, стару браму та господарські споруди. Садибу заснували в першій половині XVIII століття, а на початку XIX століття новий власник перетворив її на цілісну архітектурну композицію. Палац вражає своїм витонченим інтер'єром, а поряд з ним збереглася церква XVIII століття.

Селище Меджибіж також багате на історичні пам'ятки. Однією з головних є церква, збудована в 1586 році, а також руїни Троїцького костюлу, зведеного у 1632 році. Меджибіж має також замок, який збудували ще в давньоруський період, але його зруйнували під час татарських нападів XIII століття. Пізніше, наприкінці XIV століття, були побудовані нові укріплення, що розширювались до XVIII століття. В середині XVI століття в південно-східній частині замку з'явився двоповерховий палац. На території фортеці збереглися костюл XV століття, а також кілька веж та кордегардія.

У Меджибіжі також знаходиться поховання засновника хасидизму Баал–Шем–Това (Бешта), яке є важливою святинею хасидів на Поділлі, поряд з іншими хасидськими святинями в Брацлаві, Вінниці та Полонному.

Село Сатанів є важливим культурним центром, яке зберігає численні пам'ятки архітектури та історії. Однією з основних є залишки міських воріт та замку XV–XVI століть, що свідчать про значущість цього поселення в минулому. Крім того, у Сатанові можна побачити комплекс споруд Троїцького монастиря, який функціонував у XVI–XVIII століттях. Особливої уваги заслуговує синагога, побудована в 1532 році, яка є важливою частиною культурної спадщини регіону.

Сутківці також мають унікальну історико-архітектурну спадщину. Покровська церква-фортеця (XIV–XV століття) з особливим архітектурно-

планувальним рішенням, яке не має аналогів в Україні, є головною пам'яткою цього села. Поряд із церквою розташовані руїни замку XIV століття, що входив до оборонного комплексу цього регіону.

Місто Ізяслав, розташоване на Волині, також славиться своєю історичною спадщиною. Тут можна побачити монастир бернардинців, заснований на початку XVII століття, а також руїни замку (1539 рік) та костел Святого Іоанна Хрестителя, збудований у 1559 році та відновлений у 1756 році.

У Старокостянтиніві збереглися залишки замку, заснованого князем Острозьким, що датується 1516–1571 роками. Тут також знаходиться костел Святого Іоанна Хрестителя (1754 рік) та руїни костелу колишнього монастиря домініканців, заснованого в 1612 році.

Ці пам'ятки є важливими елементами культурної і природної спадщини Хмельницької області, що привертають увагу туристів та дослідників, бажаючих пізнати історію та культуру цього регіону подано в Додатку А.

Висновки до розділу 1

Хмельницька область, завдяки своєму вигідному географічному положенню та розвиненій дорожній інфраструктурі, має сприятливі умови для розвитку санаторно-курортного туризму. Основні населені пункти з лікувальними закладами розташовані поблизу важливих автомобільних магістралей, що забезпечує зручний доступ для туристів з інших областей України. Враховуючи потенціал, важливим кроком є підвищення якості лікувальної діяльності санаторіїв і курортів шляхом впровадження нових рекреаційних послуг. Окрім того, варто акцентувати увагу на розширенні туристичних маршрутів, що включають природні та історичні пам'ятки, щоб надати можливість відпочинку не тільки в лікувальних закладах, а й під час знайомства з місцевими туристичними об'єктами. Хмельниччина також володіє

значними запасами мінеральних вод, серед яких варто виділити такі родовища, як Теофіпольське, Полонське, Шепетівське, Мукшинське, Маківське, Кам'янець-Подільське, Збручанське, Зайчиківське та Волочиське, що надає додаткові можливості для розвитку лікувального туризму в регіоні [7; 9].

Україна має великий потенціал для розвитку лікувального туризму, зокрема завдяки багатству мінеральних вод, які використовуються для лікування різноманітних захворювань. Хмельницька область є однією з перспективних територій для розширення цього напрямку. Тут вже працюють санаторно-лікувальні заклади, зокрема в таких населених пунктах, як село Коров'є, село Волиця-Польова (Теофіпольська громада), міста Полонне та Шепетівка, село Привороття Кам'янець-Подільського району, село Маків (Дунаєвецька громада), місто Кам'янець-Подільський, смт Сатанів (Городоцька громада) та село Зайчики (Волочиська громада). За умови належного фінансування з боку держави та бізнесу, ця інфраструктура може стати основою для створення розвиненої системи відпочинку та оздоровлення, що приверне туристів з усієї України та з-за кордону [8].

Для підвищення ефективності використання бальнеологічних ресурсів Хмельницької області доцільно здійснити низку заходів:

1. Створення та впровадження нових форм відпочинку та оздоровлення на базі існуючих санаторіїв, що дозволить розширити асортимент послуг і зміцнити конкурентні позиції регіону на ринку туристичних послуг.

2. Організація масштабної рекламної кампанії на національному рівні для залучення більшої кількості відвідувачів та пацієнтів до бальнеологічних курортів та оздоровчих закладів області.

3. Розробка спеціалізованих програм лікування, враховуючи актуальні медичні потреби, зокрема, наслідки COVID-19, що забезпечить високий рівень медичних послуг і відповідатиме вимогам сучасного лікувального туризму.

4. Розробка та впровадження державних стратегій розвитку бальнеологічних курортів, що дозволить удосконалити інфраструктуру і підвищити якість обслуговування як для туристів, так і для пацієнтів.

5. Максимальне використання ресурсів Зайчиківського родовища мінеральних вод типу «Нафтуса», що відкриє нові можливості для розвитку лікувального туризму та бальнеолікування.

6. Проведення геологічних досліджень з метою виявлення нових джерел мінеральних вод, їх бальнеологічної оцінки, що дасть змогу розширити запаси лікувальних вод та покращити їх використання в оздоровчих програмах.

7. Розширення виробництва та розливу лікувально-столових вод, що дозволить повністю реалізувати потенціал наявних мінеральних вод та забезпечити стабільний попит на цей вид продукції.

РОЗДІЛ 2. ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ТУРИЗМУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1. Проблеми охорони рекреаційних ресурсів області

Захист довкілля, ефективне використання природних ресурсів та гарантування екологічної безпеки для життя людей є важливими складовими стійкого соціально–економічного розвитку. У країнах із розвинутою економікою високий рівень освіти населення сприяє забезпеченню значних доходів. У світі активно вирішують проблеми забруднення великих промислових міст, тому все більше людей прагнуть відпочинку та оздоровлення в екологічно чистих зонах. У зв'язку з цим, розвиток туристичної інфраструктури в Україні потребує підвищеної уваги до екологічних питань і вимагає від населення відповідальності та зусиль для створення сприятливих умов [1].

Програма охорони довкілля Хмельницької області на 2021–2025 роки є комплексним планом, який визначає пріоритетні напрями та конкретні заходи для створення здорового, різноманітного і екологічно чистого середовища на основі принципів сталого розвитку. Програма має на меті забезпечити сприятливі умови

для здорового життя нинішнього та майбутніх поколінь, запобігти деградації природних екосистем і покращити якість життя населення. Вона охоплює сукупність принципів та конкретних дій у сфері охорони довкілля, які повинні бути реалізовані протягом визначеного періоду [20].

Завдання служби охорони праці в туристично–рекреаційному комплексі включають: 1) забезпечення оптимальних режимів роботи та відпочинку для працівників і клієнтів; 2) розробку професійних кваліфікаційних стандартів для фахівців галузі; 3) організацію навчань та тренінгів для персоналу з питань охорони праці; 4) надання медичних і санітарних послуг для працівників; 5) забезпечення дотримання гігієнічних норм і умов праці відповідно до встановлених стандартів.

Серед екологічних проблем, які потребують термінового вирішення в цьому регіоні, виділяються такі: 1) Забруднення повітря; 2) Забруднення поверхневих вод неочищеними побутовими та промисловими стічними водами; 3) Наявність великої кількості непридатних і заборонених пестицидів, умови зберігання яких загрожують довкіллю та здоров'ю людей; 4) Надмірне використання біоресурсів та деградація біорізноманіття; 5) Відсутність чітких меж територій та об'єктів природно–заповідного фонду області; 6) Незадовільний стан лісозахисних насаджень, зокрема у водоохоронних зонах; 7) Низький рівень екологічної просвітницької діяльності; 8) Недостатнє впровадження наукових досягнень через брак лабораторного та вимірювального обладнання; 9) Нерозвиненість сучасних методів і підходів до освіти у сфері охорони навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів [4].

Сучасні процеси глобалізації сприяють зростанню обсягів торгівлі, транспорту, туризму та подорожей, що збільшує ризик інтродукції та поширення інвазивних видів тварин. Це негативно впливає на біорізноманіття, оскільки інвазивні види можуть витіснити місцеві популяції тварин і рослин через

конкуренцію або хижацтво. Проблеми загострюються, спричиняючи значні соціально–економічні, медичні та екологічні збитки, що веде до зростання бідності, загрози національному розвитку та негативного впливу на сільське, лісове та рибне господарство, а також природні системи, які є важливими для людства. Ця шкода посилюється через зміну клімату, забруднення, втрату природних середовищ існування та техногенне забруднення [1].

Прикладами інвазійних видів у Хмельницькій області є добре відомий колорадський жук, висушений моллюск, сахалінська гречка та амброзія. Боротьба з цими інвазійними видами є нагальною необхідністю, оскільки загрози постійно зростають, призводячи до серйозних економічних і екологічних наслідків. Найефективнішим підходом до вирішення цієї проблеми є профілактика. Основними пріоритетами покращення охорони навколишнього середовища є ефективне та раціональне використання природних ресурсів, збереження біорізноманіття і розширення природно–заповідного фонду. Пропонуються заходи щодо створення нових природно–заповідних територій, проводяться роботи з облаштування вже існуючих об'єктів, а також розробляються проекти для нових заповідників. В рамках цих ініціатив організуються експедиції, конференції, семінари, масові акції та конкурси [26].

Стан навколишнього середовища визначається впливом усіх природних факторів. Сукупний еколого–економічний ефект природоохоронних заходів, які реалізуються на території, залежить від послідовності та ефективності дій усіх суб'єктів господарювання, а також від результативності управлінської системи. Однак використання рекреаційних територій Хмельницької області відзначається нерегульованим процесом забудови та використання цих територій не за призначенням, наприклад, для житлового будівництва.

Проектування забудови рекреаційних зон здійснюється відповідно до концепції генерального плану території України, яка визначає основні аспекти охорони та раціонального використання рекреаційних територій. Основні

положення включають: 1) Визнання пріоритетної цінності рекреаційних зон на державному рівні; 2) Створення державного кадастру земель оздоровчого та рекреаційного призначення; 3) Встановлення проектних меж охоронних зон усіх типів; 4) Визначення та юридичне оформлення резервних рекреаційних територій [23].

Кількість транспортних засобів у останні роки зростає, тому очікується, що викиди забруднюючих речовин в атмосферу будуть постійно зростати. Кількісні та якісні показники викидів визначаються такими факторами, як якість пального, технічний стан автомобіля та його термін служби, а також стан доріг і організація дорожнього руху. Багато ставків і водойм використовуються для рибиництва, а інші служать для водопостачання цукрових заводів і промислових підприємств. Проблема забруднених водойм, які не очищаються або очищаються недостатньо, є однією з найактуальніших екологічних проблем регіону, викликаною неоптимальними або відсутніми технічними умовами для водоочисних споруд. Основними факторами, що продовжують негативно впливати на водні об'єкти регіону, є періодичні скиди промислових стічних вод з недостатнім очищенням, надходження поверхневих стоків з неочищених виробничих ділянок та міської забудови, а також притоки стічних вод. Серед інших проблем можна виділити прориви каналізаційної мережі, господарську діяльність у прибережних зонах та надмірне рекреаційне навантаження.

Забруднення підземних вод зумовлене надходженням стічних вод від старіючих каналізаційних мереж та напірних колекторів, забрудненням з покинутих колодязів, складів промислових і побутових відходів, а також поверхневими розливами на неконтрольованих звалищах. Ці забруднення можуть бути викликані різними забруднювачами. Необхідно знайти адреси для вирішення проблеми закриття неактивних штучних колодязів, які можуть забруднювати підземні води. Невідомо, коли подальше існування покинутих колодязів без власників призведе до повного забруднення підземних вод. Крім

того, повені, руйнування річок і набережних водойм, погіршення стану ґрунту, а також загибель тварин і рослин стали серйозними проблемами. Мешканці прибережних сіл і селищ страждають від значних фізичних і психічних втрат через повені [16].

Однією з найбільших проблем промислового розливу лікувальної столової води є те, що її транспортують на фабрику на відстань 100 км або більше, замість того щоб розливати на місці відбору проб. Під час транспортування вода втрачає значну частину своїх бальнеологічних властивостей. Слід також зазначити, що мінеральні джерела, такі як Полонське та Кам'янець–Подільське, наразі не використовуються, а Шепетівське лише незначно експлуатується в палатних лікарнях. Гідромінерально–ресурсний потенціал, курортно–рекреаційні умови, умови доступності промисловості, а також формування та розповсюдження мінеральних вод, розвиток сучасної курортно–рекреаційної інфраструктури, ступінь бальнеологічного дослідження та результати оцінки мінеральних вод визначаються на основі проведених бальнеологічних оцінок.

Існують також суб'єктивні фактори, пов'язані з необхідністю організації промислового розливу мінеральної води та створення різноманітних підпорядкованих малих оздоровниць. Для збереження і відтворення цінних лісових насаджень, рідкісних і зникаючих видів рослин та тварин, а також охорони унікальних природних ландшафтів у Новоушицькій територіальній громаді була створена мережа заказників: «Дністровський» (480 га), «Данилівський» (638 га) і «Калюський» (1832 га) [12]. Обмежувальними факторами для рекреаційної діяльності в регіоні є несприятливі процеси, такі як землетруси, ерозія, зсуви, карсти та забруднення річок промисловими стоками. Ці фактори впливають на рекреаційне використання територій та інженерні розробки.

Для охорони, збереження та розведення видів рослин і тварин, що перебувають під загрозою зникнення в Хмельницькій області, була створена

робоча група, до складу якої входять представники основних обласних наукових установ, природоохоронних фондів та інших організацій. В рамках цієї роботи було створено перелік особливо охоронюваної фауни, а також визначено різні види флори та правила їх охорони.

Список включає 292 види рослин, складений за зразком Червоної книги України і розділений на п'ять категорій відповідно до місця проживання та ступеня загрози з боку населення. Також триває процес заповідання цінних ділянок середовища існування рідкісних рослин. Заборонено заліснення цінних лісів і пасовищ, ведуться роботи для їх створення як заповідних територій. Направлено пропозиції до органів місцевого самоврядування та міськвиконкомів ключових міст щодо вжиття протипожежних заходів, визначення відповідальності та відшкодування збитків у разі виникнення пожеж для захисту рослинного світу під час пожежної небезпеки [29].

Лісогосподарські підприємства вклали кошти в утримання мисливських угідь для забезпечення належного захисту цих територій національними мисливськими керівниками та лісовою охороною. Це передбачає здійснення ряду заходів, спрямованих на розмноження мисливських тварин, зокрема штучними методами. Внаслідок наполегливої роботи на мисливських ділянках, які управляються товариствами, поступово зростає чисельність основних копитних тварин. Наприклад, за останні п'ять років поголів'я кабанів збільшилося на 32%, а козулі – на 15%. Проте загальна чисельність цих тварин майже не змінилася [15].

Останніми роками державні лісогосподарські та мисливські підприємства активно зводять птахоферми та звіроферми з метою збільшення популяції диких тварин. Червона книга України, заповідні території та списки видів тварин і рослин створені для охорони та відновлення їхньої чисельності відповідно до міжнародних зобов'язань України. У Хмельницькій області була сформована робоча група, що включає провідні обласні наукові установи, природоохоронні

фонди та інші організації. Ця група займається захистом, збереженням та розмноженням видів флори і фауни, які перебувають під загрозою зникнення. Проведено роботу зі складання списків особливо охоронюваних видів, а також розроблено правила їхнього захисту.

До цього списку входить 341 вид тварин, поділених на п'ять категорій за станом популяції та рівнем загрози згідно з Червоною книгою України. Окрім того, триває робота над збереженням цінних територій, які є середовищем існування рідкісних видів тварин. Національне регулювання чисельності, використання та відтворення тваринного світу здійснюється через встановлення науково обґрунтованих норм і обмежень щодо їх експлуатації, а також шляхом удосконалення складу видів у водних екосистемах та підвищення рибопродуктивності водойм. [27].

Законодавство встановлює чіткі стандарти для охорони навколишнього середовища, які охоплюють рівень забруднення, стійкість ресурсів, екологічну рівновагу, біорізноманіття, гігієнічні вимоги та здатність забезпечувати потреби громадян. Забезпечення безпеки використання природних ресурсів можливе лише за умови відповідності цим стандартам. В Україні чинне екологічне законодавство встановлює спеціальні вимоги до екологічної безпеки. Порушення цих вимог призводить до небезпечних для довкілля і здоров'я людей ситуацій, що мають різноманітні наслідки. Для мінімізації шкоди, яку завдає господарська діяльність, необхідне підвищення виробничої культури і безумовне дотримання екологічних норм та принципів.

Особливу увагу необхідно приділяти екологічній безпеці на ділянках, де проводяться геологорозвідувальні та гірничі роботи. Важливо суворо дотримуватись вимог щодо скидання побутових і промислових відходів, робити це лише у спеціально відведених для цього місцях. Усі бурові відходи повинні збиратися окремо, а розвідувальні гори — обов'язково закриватися, щоб уникнути забруднення навколишнього середовища. Транспортні засоби повинні

бути оснащені гумовими гусеницями та пневмокатками, оскільки ці механізми значно зменшують шкоду, яку завдають ґрунту та рослинному покриву. Скидання шахтних і бурових вод у водойми можливе лише після повного очищення від шкідливих речовин.

Важливо також сприяти переходу на використання безпечних технологій видобутку, зокрема, невибухових методів та мікробних засобів для усунення нафтових забруднень. Окрім того, необхідно впроваджувати ефективні методи відновлення земель після роботи кар'єрів, зокрема для відновлення родючості та економічної цінності порушених територій. Ця комплексна концепція охоплює всі напрямки діяльності, що сприяють збереженню екологічного балансу та відновленню природних ресурсів [30].

У вузькому сенсі рекультивация означає відновлення шарів ґрунту, які були зняті з ділянок, що підлягають механічному пошкодженню або значному забрудненню. Щоб уникнути просідання землі на підземних тунелях під час закриття гірничих робіт, необхідно виконувати ці роботи після завершення використання промислових ділянок. Окрім основного ефекту, ці заходи також сприяють запобіганню додатковому забрудненню навколишнього середовища від сміттєзвалищ [30]. Сьогодні вітчизняні харчові підприємства майже не оснащені ефективними очисними спорудами, а економічні механізми забезпечення екологічної безпеки використовуються недостатньо. Підприємства не мають стимулів для встановлення очисних систем. Механічні, хімічні та фізико-хімічні методи або не забезпечують належного рівня очищення висококонцентрованих стоків для запобігання забрудненню, або є занадто дорогими.

Забруднюючі речовини, що містяться у вихлопних газах транспортних засобів, мають надзвичайно негативний вплив на навколишнє середовище та здоров'я людей. Ці небезпечні коктейлі, з якими ми щодня стикаємося на вулицях міст і в сільській місцевості, включають чадний газ, оксиди азоту, вуглеводні та

сполуки сірки. Кількість шкідливих викидів з транспортного засобу значною мірою залежить від роботи двигуна на різних етапах його життєвого циклу, якості використовуваного палива та дорожніх умов.

Івано–Франківська та Чернівецька області мають значний туристично–відпочинковий потенціал, що впливає на фауну в українській частині басейну річки Прут. Щодо тваринного світу, найбільшу шкоду завдають несанкціоноване полювання та риболовля, які скорочують популяції багатьох видів. Браконьєрство сьогодні становить серйозну загрозу для природного середовища [14]. Як відомо, присутність людей має негативний вплив на життя диких тварин, зокрема птахів і ссавців. Часто незручності для тварин спричинені не стільки самими людьми, скільки технікою, яку вони використовують під час відпочинку, наприклад, шумом від радіо та автомобільних двигунів.

Зменшення біорізноманіття в основному викликане діяльністю людини. Основними загрозами для біорізноманіття є незаконна вирубка лісів, браконьєрство, господарська діяльність у заповідних прибережних зонах, інтродукція чужорідних видів, зміна клімату, забруднення довкілля та неконтрольована експлуатація природних ресурсів. Екологічна раціональність є невід'ємною складовою системи управління, що визначає пріоритети у забезпеченні природними ресурсами та послугами для народного господарства в межах запланованого споживання [31].

Орієнтація національної економіки на інтенсивні методи господарювання вимагає, щоб екологічна діяльність, як і будь–яка інша, оцінювалася за кінцевими результатами, такими як покращення добробуту та розвиток особистості. Проте на сьогоднішній день показники якості довкілля ще не стали основним критерієм для оцінки добробуту. Це підкреслює необхідність інтеграції екологічних аспектів у систему вимірювання соціально–економічного прогресу для забезпечення стійкого розвитку.

Отже, в Україні не створено чіткої системи управління якістю навколишнього середовища та соціальних стандартів, як у технологічному, так і в економічному аспектах. Вивчення палацово–паркових і садибних комплексів набуває важливого значення, оскільки вони можуть сприяти охороні національного культурного надбання та розвитку рекреаційної діяльності в регіоні. Це особливо актуально в умовах стрімкого розвитку туризму, зокрема на регіональному та місцевому рівнях. Таким чином, важливо знайти баланс між збереженням культурної спадщини та потребами туристичної інфраструктури [30].

Екологізація свідомості громадськості та поширення природоохоронних концепцій є важливими кроками для збереження культурно–історичної спадщини України. На жаль, багато об'єктів цієї спадщини, зокрема в Старокостянтиніві, Ізяславі, Полонному та інших містах, перебувають у занедбаному стані. Їх недостатня оцінка та занепад потребують термінової уваги як з боку держави, так і міжнародної спільноти. Залучення інвестицій та розвиток програм збереження може сприяти не лише відновленню пам'яток, але й стимулювати туристичний розвиток цих регіонів [31].

Дослідження писемних пам'яток, таких як Пересопницьке Євангеліє, є надзвичайно важливим для відновлення та збереження української культурної спадщини. Це не лише історичний документ, а й символ національної ідентичності. Архіви князів Острозьких, Сангушків та Заславських також потребують уваги, адже їх повернення в Україну може суттєво збагачити національну культуру та історію. Ця робота справді тільки починається, але важливо, щоб вона здійснювалася системно, із залученням фахівців та підтримкою з боку держави і суспільства. Відновлення та дослідження таких цінностей сприятиме не лише їх збереженню, але й підвищенню обізнаності про українську спадщину на міжнародному рівні.

Організація комфортного пляжного відпочинку для мешканців громади дійсно потребує системного підходу. Важливо не лише обладнати пляж необхідним інфраструктурним забезпеченням, але й врахувати екологічні аспекти. Перспективні напрямки діяльності, такі як очищення річок та створення штучних пляжів, можуть суттєво поліпшити якість відпочинку. Регулювання доступу через платне користування також може стати ефективним інструментом для забезпечення порядку і підтримки чистоти на пляжах. Інтеграція пляжного відпочинку з іншими видами дозвілля, наприклад, організація екскурсій або спортивних заходів, дозволить залучити більше людей і зробить відпочинок різноманітнішим [24].

Крім цього, важливо активно залучати громаду до обговорення та реалізації цих проектів, щоб врахувати потреби та побажання місцевих жителів. Поєднання відпочинку з покращенням гігієни та контролю на пляжних зонах дійсно є важливим аспектом. Основними пріоритетами для оздоровлення довкілля мають бути: 1) *Ефективне та раціональне використання природних ресурсів*. Необхідно впроваджувати екологічно чисті технології та практики, які дозволять зменшити навантаження на навколишнє середовище. 2) *Збереження біорізноманіття*. Важливо вживати заходів для охорони рідкісних видів рослин і тварин, а також їх місць проживання. Це може включати створення нових заповідників та природоохоронних територій. 3) *Розширення заповідників*. Створення нових заповідних зон та покращення існуючих допоможе зберегти природні екосистеми та їх функції [30].

Забезпечення контролю за чистотою пляжів, регулярне прибирання та наявність відповідної інфраструктури, як-от сміттєві контейнери та туалети, створюють комфортні умови для відпочивальників і сприяють збереженню довкілля. Це також підвищує свідомість громади про екологічні питання.

З метою охорони та відтворення різноманіття живих істот і ландшафтів важливо проводити комплексні дослідження видів флори та фауни, занесених до

Червоної книги України. Це дозволяє: 1) *Визначити нові території для заказників.* Пропозиції щодо створення нових природоохоронних територій сприятим збереженню рідкісних видів. 2) *Упорядкування існуючих природно-заповідних територій:* Покращення умов для збереження біорізноманіття на вже існуючих об'єктах. 3) *Розробка нових проектів.* Створення проектів для нових заповідників і заказників допоможе зберегти унікальні екосистеми. 4) *Наукові дослідження та освітні заходи.* Проведення експедицій, конференцій, семінарів та інших масових заходів підвищує обізнаність громади про важливість збереження довкілля. Такі заходи сприятим розвитку екологічної свідомості населення та залученню громади до охорони природи.

2.2 Проблемні питання розвитку туристичного потенціалу області

Щоб успішно сформувати активну маркетингову політику на ринку туристичних послуг в Україні, слід здійснити аналіз основних негативних факторів, що впливають на розвиток туризму. Важливо зауважити, що більшість із цих чинників є спільними для всієї країни та її регіонів. Політична та економічна нестабільність, низький рівень екологічної безпеки і нерегульована державна туристична політика є основними чинниками, що стримують розвиток туристичної сфери в Україні в останні роки [26].

Однією з основних перешкод для розвитку туристичної індустрії в Україні є відсутність достатньої інформації про країну та її туристичні ресурси на міжнародному рівні. Це, в свою чергу, зумовлене низьким рівнем фінансування державою та необхідністю застосування комплексного підходу до просування вітчизняного туристичного продукту на глобальному ринку.

Також варто відзначити низький рівень розвитку туристичної інфраструктури, який не відповідає міжнародним стандартам, і недостатню ефективність транспортної системи. Це включає проблеми з транзитними перевезеннями, організацією залізничного сполучення, розвитком

автомагістралей, а також з перевезеннями через повітряний, морський і річковий транспорт. Транспортна інфраструктура країни не забезпечує зручних і швидких з'єднань для туристів, що негативно впливає на загальну привабливість України як туристичної дестинації.

Окрім того, у багатьох регіонах, особливо в зонах міжнародних транспортних коридорів, відчувається брак сучасної туристичної та сервісної інфраструктури. Сюди ж відносяться проблеми з водопостачанням, утилізацією сміття, низькою якістю дорожнього покриття, застарілими комунікаціями, неналежним освітленням вулиць, а також низьким рівнем оновлення технологічних засобів зв'язку. [18].

Українському споживачеві недостатньо відомі можливості туризму в Україні, хоча ця галузь має великий потенціал. Індустрія туризму характеризується низькою специфічних особливостей, серед яких можна виділити різноманітні види послуг, структуру продукту та форми продажу. Крім того, попит і пропозиція часто залежать від ефективності та конкурентоспроможності, а також від підтримки з боку держави.

Важливо зазначити, що українська туристична індустрія функціонує в умовах серйозної конкуренції як на внутрішньому, так і на міжнародному ринку. В таких умовах важливо розвивати галузь на національному рівні, адже без належного підходу до підтримки та розвитку інфраструктури важко досягти значних успіхів.

У Хмельницькій області, зокрема, вже було впроваджено кілька програм розвитку туризму, які охоплюють періоди з 2000 по 2015 рік. Ці програми були спрямовані на ефективне використання природних та історико-культурних ресурсів регіону, покращення туристичної інфраструктури, а також організацію різноманітних заходів для залучення туристів. Одними з основних завдань таких ініціатив є підвищення іміджу області на державному рівні та створення нових робочих місць у туристичній сфері. (Додаток В).

Основні напрями реалізації програми розвитку туризму в регіоні мають на меті удосконалення управління галуззю, зміцнення матеріально-технічної бази туристичної індустрії та розширення міжнародної співпраці. Важливими складовими є покращення якості та різноманіття туристичних послуг, удосконалення транспортного обслуговування та ефективного використання рекреаційних ресурсів, зокрема об'єктів культурної спадщини. Для цього необхідно активізувати інформаційну та рекламну підтримку, впроваджувати інноваційні рішення та створювати наукову основу для розвитку галузі, а також підвищувати кваліфікацію кадрів.

До основних проблем, які перешкоджають ефективному розвитку туристично-рекреаційної галузі, відносяться низький рівень усвідомлення громадськістю важливості туризму для соціально-економічного розвитку регіону, а також несприятливі умови для індустрії, неефективна державна інвестиційна політика та недостатня підтримка пріоритетних видів туризму, таких як в'їзний, внутрішній, сільський та екологічний. [17].

Програма розвитку сільського зеленого туризму в області сприяла значному росту цієї галузі, однак існують численні проблеми, які обмежують подальший розвиток. Однією з основних є відсутність належної інформаційної інфраструктури для туристичного бізнесу. Це ускладнює доступ туристів до актуальних даних про можливості регіону, послуги та маршрути, що знижує ефективність планування поїздок та бронювання.

Для покращення цієї ситуації можна звернутися до кращих світових практик. Наприклад, веб-сайт Tourism Australia є чудовим прикладом інформаційного забезпечення туристичної галузі. На цьому ресурсі користувачі мають змогу отримати детальну інформацію про туристичні напрями, події, а також забронювати необхідні послуги. Сайт пропонує віртуальні тури, онлайн-чат з представниками туристичних компаній і багато інших корисних інструментів для створення зручного та інформативного досвіду для

мандрівників. Такий підхід дозволяє значно підвищити ефективність туризму, полегшуючи доступ до потрібної інформації та надаючи комфортні умови для планування подорожей. [4].

На жаль, в Україні, зокрема в її регіонах, розвиток інформаційної інфраструктури в туристичній сфері все ще залишається на низькому рівні і потребує значних зусиль щодо вдосконалення та інвестицій. Львівська, Івано–Франківська та Закарпатська області вже активно розвивають свою туристичну інфраструктуру, мають доступну та достовірну інформацію для потенційних відвідувачів, що сприяє зростанню популярності цих регіонів. Однак ситуація з Хмельниччиною значно відрізняється. Хоча Хмельниччина має великий потенціал для розвитку туризму завдяки своїм багатим історичним пам'яткам, природним ресурсам і рекреаційним можливостям, доступна інформація про регіон залишається обмеженою або взагалі відсутньою.

Зокрема, варто відзначити, що хоча Кам'янець–Подільський активно просуває себе на туристичному ринку, інші міста і села Хмельниччини потребують більшої уваги. Недостатній розвиток інфраструктури, відсутність комплексної інформації про туристичні об'єкти та недостатня кількість нових маршрутів міжнародного рівня значно гальмують розвиток туризму в регіоні.

Незважаючи на це, Хмельниччина має великі можливості для розвитку гастрономічного, культурного, екологічного та історичного туризму, і для цього необхідно залучити додаткові інвестиції та посилити фінансування на державному рівні. Це дозволить створити сучасну інформаційну інфраструктуру, яка забезпечить комфортні умови для туристів і дозволить Хмельниччині стати важливим туристичним напрямом в Україні [7].

Проблемні питання розвитку туризму в Хмельницькій області на прикладі сільського (зеленого) туризму. У сучасному світі туристична індустрія активно

розвивається, формуючи нові напрямки та поширюючи нетрадиційні форми відпочинку поряд з традиційними. Значний вплив на туризм має також поширення ідей екологічного способу життя. В більшості європейських країн заняття сільським (зеленим) туризмом активно заохочується на державному рівні. Не випадково у цих країнах частка екоподорожей становить більше 20% від усіх туристичних послуг, а темпи щорічного приросту досягають 30%. У Хмельницькій області, попри значний потенціал для розвитку сільського туризму, існує ряд проблемних аспектів, які стримують цей процес [6].

Сільський зелений туризм – це багатогранне явище, яке включає соціальний, економічний та культурний аспекти. Він має значний вплив на розвиток сільських територій, зокрема через підтримку місцевої економіки та покращення умов життя. Одним із ключових аспектів є його роль у боротьбі з бідністю, адже цей вид туризму забезпечує додаткові джерела доходів для місцевих жителів. Завдяки йому можливе створення нових робочих місць та диверсифікація економічної діяльності, що, в свою чергу, сприяє розвитку інфраструктури сільських районів.

Багато країн активно підтримують сільський екотуризм на державному рівні, пропонуючи пільги для підприємств, що працюють у цій сфері. Це дозволяє залучити більше інвестицій, покращити якість послуг і зробити ці території привабливими для туристів. В результаті, сільський зелений туризм не тільки приносить економічні вигоди, але й сприяє збереженню природних ресурсів та культурної спадщини.

Другим важливим аспектом сільського зеленого туризму є його роль у просуванні української культури та популяризації знань про історичні, природні та етнографічні особливості країни. Цей напрямок туризму не тільки сприяє збереженню культурної спадщини, але й створює можливості для глибшого пізнання України, її традицій і природних багатств. Завдяки сільському туризму відвідувачі можуть зануритись в атмосферу місцевих звичаїв і традицій, що

дозволяє формувати більш глибоке розуміння історії та культури нашої держави. У свою чергу, це сприяє розвитку соціальної сфери і підвищує значення сільського зеленого туризму як важливого інструменту для соціально-економічного розвитку.

У цьому контексті сільський зелений туризм, подібно до досвіду європейських країн, суттєво відрізняється від традиційного готельного обслуговування. В основі цього виду туризму лежить сільськогосподарська діяльність місцевих мешканців, які надають туристам можливість зануритися у сільське життя, знайомляться з місцевими ремеслами та побутом. Це взаємодія між фермерськими господарствами та туристами, що забезпечує не лише комфортний відпочинок, але й справжнє знайомство з культурною спадщиною регіону. Таким чином, сільський туризм є важливою складовою розвитку регіону, що потребує належної державної підтримки та уваги [8].

Отже, основною рушійною силою швидкого розвитку зеленого сільського туризму є зростаючий попит на відпочинок на природі. Це зумовлено дедалі більшою невідповідністю між середовищем проживання сучасної людини та її фізіологічними і психологічними потребами. Збільшення попиту на рекреацію в країні також пов'язане зі скороченням робочого дня, розширенням оплачуваних відпусток, підвищенням рівня освіти та розвитком транспортних мереж, таких як залізничний, автомобільний, повітряний і морський транспорт (Додаток Б; Додаток Г).

Для забезпечення сталого розвитку зеленого сільського туризму в Україні важливим кроком є створення ефективної законодавчої бази. Однак, незважаючи на те, що закон, спрямований на підтримку розвитку сільського туризму, був розроблений два роки тому, він ще не набув чинності. Важливо, щоб Міністерство агропромислового комплексу України відіграло ключову роль у формуванні сприятливого законодавства для сільських громад, що дозволить залучити інвестиції в відновлення сільської інфраструктури. Це, в свою чергу,

сприятиме розвитку агротуристичних продуктів, що представлятимуть український зелений туризм як на внутрішньому, так і на міжнародному ринку [27].

Розвиток зеленого сільського туризму стикається з низкою проблем, серед яких важливими є віддаленість туристичних об'єктів та низький рівень рекреаційного комфорту. Це ускладнює задоволення потреб сучасних мандрівників, які звикли до високих стандартів обслуговування. Проте на початку XXI століття багато європейських сільських районів успішно подолали ці труднощі. Завдяки активним зусиллям місцевих і обласних органів влади була модернізована телекомунікаційна інфраструктура, що значно покращило зв'язок та доступ до інформації. Крім того, поширення приватного транспорту стало важливим чинником, що забезпечує туристам легкий доступ до віддалених місць, сприяючи зростанню популярності сільського туризму [3].

Стимулювання розвитку дозвільних форм малого підприємництва в сільській місцевості призводить до модернізації інфраструктури розміщення, а стандарти сільської гостинності поступово адаптуються до загальноприйнятих «міських» норм готельного обслуговування. Таким чином, індустрія туризму в Хмельницькій області, а також розташування закладів розміщення, ілюструється в (Додатку В).

Для ефективного розвитку сільського туризму необхідно мати агротуристичну територію з певними характеристиками. До таких особливостей належать: 1) чисте природне середовище; 2) низький рівень урбанізації та індустріалізації, що проявляється в низькій щільності населення та невеликій участі працюючого населення в несільськогосподарських професіях; 3) обмежена інтенсивність виробництва сільськогосподарської та лісової продукції; 4) сприятлива аграрна структура, що включає середні господарства та гармонійний агрокультурний ландшафт; 5) наявність вільних (невикористаних) помешкань та інших ресурсів [31].

Хоча для створення сприятливих умов для розвитку сільського туризму існують певні критерії, процес формування агротуристичних територій може бути доволі складним. Він потребує комплексного підходу з урахуванням економічних, соціальних та екологічних факторів. Важливо зазначити, що діяльність у сфері сільського туризму не є частиною підприємницької діяльності, і тому отримані за надані послуги доходи не підлягають оподаткуванню. Закон також передбачає звільнення від оподаткування доходів, отриманих за певних умов, що сприяє розвитку цієї галузі [31].

2.3 Рівень збереження та сучасне використання пам'яток фортифікаційного будівництва Хмельницької області

На сьогодні існує нагальна потреба переглянути Податковий кодекс України, зокрема у частині оподаткування доходів, отриманих від оренди квартир у сільській місцевості. Згідно з чинним законодавством, для цивільно-правових угод між фізичними особами встановлено ставку податку на рівні 20%. Така ставка може суттєво знизити рентабельність цього сегменту та призвести до скорочення послуг у галузі зеленого туризму.

Запровадження пільгової ставки податку в межах 2–4% від вартості договору оренди приміщень у сільській місцевості створить сприятливі умови для розвитку зеленого туризму в українських селах. Окрім того, необхідно законодавчо звільнити аграрні поселення від сплати готельного збору та ввести вимоги щодо державної стандартизації туристичних послуг. Однак, реалізація цих змін стикається з низкою обставин, що обмежують розвиток туризму.

Серед основних проблем варто виділити: 1) недовіру місцевих жителів до незнайомих, політичну та економічну нестабільність, а також погану інфраструктуру, зокрема ґрунтові дороги; 2) відсутність центральної каналізації, обмежені можливості для організації активного відпочинку, таких як спортивні змагання та дитячі рекреаційні зони з доглянутими насадженнями; 3)

незадовільний рівень гігієни питної води; 4) відсутність унікального архітектурного вигляду туристичного житла.

Розвиток туризму в сільській місцевості потребує комплексного підходу та ефективного управління міжгалузевими зв'язками. Спонтанний розвиток у цьому напрямку не дасть бажаних результатів, тому необхідне стратегічне та системне планування для забезпечення конкурентоспроможності галузі.

Провідне місце за кількістю збережених фортифікаційних споруд в Україні займає історичний регіон Поділля, де його стратегічне розташування призвело до виникнення потужних укріплень. Завдяки цим історичним умовам Хмельниччина, як частина Поділля, має унікальну колекцію пам'яток фортифікаційної архітектури. На сьогодні в області збереглося дванадцять замкових комплексів, які відрізняються ступенем збереження – від майже повністю вцілілих до фрагментів руїн [2].

Оскільки вивчення технічного стану замків Хмельниччини проводилось в останні рази в 50–60-х роках ХХ століття, було здійснене нове натурне дослідження сучасного рівня збереженості пам'яток. На основі отриманих даних пам'ятки умовно поділено на чотири групи: 1) *Замкові комплекси*, що збереглися майже повністю та мають задовільний технічний стан. 2) *Замкові комплекси*, які дійшли до нас з деякими втратами, але їх технічний стан дозволяє використовувати їх для сучасних цілей. 3) *Замкові комплекси*, збережені фрагментарно, але окремі споруди яких можуть бути адаптовані для сучасного використання. 4) *Замкові комплекси*, що збереглися в вигляді руїн. Таке поділення спрощує подальші оцінки пам'яток і визначення їхніх можливостей для сучасного використання. Розглянемо першу групу, до якої належать замки–фортеці в Кам'янці–Подільському та Меджибожі. Розглянемо першу групу. До її складу входять замки–фортеці в Кам'янці–Подільському та Меджибожі. Ці об'єкти збереглися майже повністю і мають задовільний технічний стан, що

дозволяє їх використовувати для різноманітних культурних та туристичних заходів [8].

Комплекс Кам'янець-Подільської фортеці, що розташована на скелястому мисі над річкою Смотрич, є однією з найбільш вражаючих архітектурних пам'яток України. Фортеця включає в себе Старий та Новий замки, а також замковий міст, що з'єднує їх. Старий замок, зокрема, вражає своєю архітектурною різноманітністю та складністю. Він поєднує різні будівельні стилі та функціональні елементи, що дозволяють зрозуміти етапи його розвитку через століття. Одна з основних особливостей цього замку — органічне поєднання архітектури з природним ландшафтом, що підсилює його оборонні властивості. Фортеця включає дванадцять веж різної форми та планування, що з'єднані потужними стінами, що дозволяє зрозуміти, як цей об'єкт слугував не лише оборонною спорудою, а й важливим культурним і стратегічним центром [3].

У Меджибізькому замку до нашого часу збереглася система укріплень, яка була значно реконструйована в 16 столітті. Однак значна руйнація внутрішньої забудови стала наслідком двох Світових війн та безгосподарської діяльності місцевої влади. Реставрація п'ятигранної башти дала певний поштовх у вирішенні назрілих проблем, але питання збереження палацових корпусів залишаються невирішеними й досі, і вони потребують термінового втручання реставраторів. До другої групи автор відносить напівзруйновані замкові комплекси в Панівцях, Рихті, Сатанові та Старокостянтинові. Фрагментарна збереженість замку 16 століття в селі Панівцях стала наслідком постійних перебудов. Високий технічний стан підвалів під палацовим корпусом, які тягнуться на 54 метри вздовж північного оборонного муру до зруйнованої північно-східної башти, становить особливий інтерес для їх використання у сучасних цілях [5].

Збережені залишки північної частини замку в Панівцях потребують ґрунтової консервації. Щодо замку в Рихті, з його планувальної структури збереглися лише чотири кутові вежі та незначні фрагменти муру, що залишилися на рівні ґрунту між північною та західною вежами. Це свідчить про необхідність термінових заходів для збереження цих пам'яток.

Замковий комплекс у Старокостянтиніві зберігся практично без змін, хоча нераціональне використання призвело до запустіння та втрати даху й поверхових перекриттів. Тим не менш, його технічний стан оцінюється як задовільний, що дозволяє розглядати можливість використання для сучасних цілей. Натомість рівень збереженості споруд замкового комплексу в Сатанові є найгіршим у цій групі, що зумовлено наслідками двох Світових війн та нераціонального використання. Однак задовільний технічний стан північної та західної оборонних веж, разом із частинами мурів між ними, відкриває перспективи для їх пристосування до сучасних потреб.

Замковий комплекс у Жванці зазнав значних руйнувань у ХХ столітті, що переважно сталося через діяльність місцевих мешканців. В результаті він повністю втратив свою планувальну структуру та більшість споруд. Щодо замку в Ізяславі, то на сьогодні він представлений лише однією спорудою – так званою скарбницею, яка слугувала місцем для зберігання цінностей феодалів. Замок у Летичеві також пережив подібні втрати, що ускладнює його можливе використання для сучасних цілей [7].

Замковий комплекс у Летичеві, попри руйнування, зберіг значну частину своїх оборонних мурів, які височать на півтора яруси, а також північно–східну круглу башту. Внутрішнє розпланування та задовільний технічний стан цих споруд роблять їх цікавими для дослідження, оскільки вони є рідкісним прикладом господарської архітектури ХVІ століття. Ці фрагменти мають потенціал для пристосування до сучасних потреб, що відкриває можливості для їх використання у туристичних цілях.

Залишки замкових комплексів у Зінкові, Сутківцях та Чернокозинцях представляють четверту групу, в якій відсутні вцілілі споруди, що ускладнює їх подальше використання. У Зінківському замку, розібраному наприкінці XIX століття, збереглися лише незначні руїни, зокрема фрагменти кутової башти, які стирчать над урвищем. Попри занедбаний стан, давня кладка, муровані склепіння та підвали залишилися практично неушкодженими, що свідчить про історичну цінність цієї пам'ятки. Однак відсутність значних конструкцій обмежує можливості їх подальшого використання або реставрації [10].

Руйнація замкового комплексу в Сутківцях розпочалася наприкінці XIX століття. На 1876 рік була втрачена одна з наріжних башт та частина мурів, а до 1894 року повністю зруйнували північну башту і частково східну. У 1952 році відбулася руйнація західної башти, внаслідок чого на сьогодні залишилися лише окремі руїни. Щодо Чернокозинецького замку, збереглися лише фрагменти двох палацових корпусів, що формували північну частину замку, та залишки південно–західної круглої оборонної вежі. Ця вежа разом з втраченою південно–східною формувала південну частину замку. Втрата значних елементів замків ускладнює їх консервацію та можливе подальше використання [15].

За роки незалежності України технічний стан замкових комплексів значно погіршився. Багато з них, залишені без належного догляду, продовжують руйнуватися. Зокрема, такі проблеми спостерігаються в Ізяславі, Панівцях та Старокостянтиніві. Також призупинено реставраційні роботи на території замків у Кам'янці–Подільському та Меджибожі, що негативно вплинуло на їхній технічний стан. В умовах відсутності термінових реставраційно–консерваційних робіт природний процес старіння та руйнування може призвести до незворотної втрати окремих споруд. Розглянувши історико–архітектурну цінність замкових комплексів Хмельниччини, їх розташування, композиційні та планувальні характеристики, ми перейдемо до одного з найважливіших показників збереження – сучасного використання.

Ефективне використання замків може не лише зберегти їх, але й сприяти розвитку туризму та залученню інвестицій для реставраційних робіт. Для цього необхідно розробити стратегії, що включають адаптацію замків для культурних заходів, музеїв, гастрономічного туризму та інших форм відпочинку. Аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду показує, що для ефективної охорони та збереження замкових комплексів необхідно забезпечити їхнє належне утримання та використання. Майбутнє архітектурної спадщини, її збереження та популяризація залежать від вирішення питання сучасного призначення замків, їхньої ролі та значення в сучасному житті [16; 17].

На сучасному етапі в Україні ця проблема стала особливо актуальною, оскільки питання ефективного використання замкових комплексів залишається невирішеним: неможливо відновити їхнє первісне призначення, а також важко знайти оптимальне нове використання. Аналіз пристосування пам'яток оборонної архітектури в Україні показав, що їх використання відбувається у трьох напрямках: 1) пам'ятки, адаптовані до нових соціокультурних функцій; 2) пам'ятки, що мають значну культурну цінність, але слугують лише для ознайомлення з ними; 3) пам'ятки, використання яких не відповідає вимогам охорони історико-культурної спадщини.

Пам'ятки фортифікаційної архітектури в Україні використовуються як заклади відпочинку та туризму двома способами: 1) через їхнє пряме пристосування під турбази, бази відпочинку або готелі; 2) шляхом розміщення об'єктів туристичної інфраструктури в окремих будівлях або частинах замкових комплексів. Невід'ємною складовою закладів відпочинку та туризму, створених на базі пам'яток, є музеї, які зазвичай розташовуються у найцінніших будівлях. Багато замкових комплексів України збереглися лише у вигляді руїн, відновлення та повернення їх первісного вигляду практично неможливе. Попри їхню значну культурну цінність та туристичний потенціал, ці об'єкти наразі не використовуються [21].

Замкові комплекси Хмельницької області характеризуються одним із найнижчих рівнів використання в Україні. Однак дослідження сучасного стану цих комплексів показало, що з дванадцяти збережених пам'яток дев'ять перебувають у задовільному технічному стані та можуть бути адаптовані до нових функцій. Таким чином, на сучасному етапі одним із найважливіших завдань у сфері охорони пам'яток області є пошук шляхів для їх ефективного використання [24].

Дослідження, проведене автором, показало, що з дванадцяти збережених замкових комплексів Хмельниччини лише два використовуються ефективно: замки в Кам'янці–Подільському та Меджибожі входять до складу історико–культурних заповідників, а окремі будівлі були адаптовані під краєзнавчі музеї. Характеризуючи використання пам'яток, які перебувають у задовільному технічному стані, але використовуються нераціонально, варто зазначити, що таке пристосування до сучасних потреб лише частково сприяє фізичному збереженню цих об'єктів. Однак воно повністю суперечить вимогам охорони історико–культурної спадщини [26].

Наприклад, замкові споруди в Рихті використовуються як складські приміщення. Територія Сатанівського замку перебуває в занедбаному стані: в одному місці розташований склад вапняку, в іншому – зберігають жом. Нечистоти з цукрового заводу, який знаходиться поруч, безперервно скидаються в річку Збруч, підмиваючи фундаменти оборонного комплексу стічними водами. У Летичеві на території замкового комплексу діє монастир, тоді як залишки замку в Панівцях використовуються місцевою владою як громадські приміщення. Негативним наслідком таких пристосувань є занедбаний стан споруд, відсутність реставрації, незручний доступ і закритість для огляду, що негативно впливає на їх фізичне та моральне збереження.

Особливе занепокоєння викликає те, що залишки замкових комплексів у Жванці, Ізяславі та Старокостянтиніві, окремі споруди яких знаходяться в задовільному технічному стані, не використовуються. Пам'ятки майже

недоступні для огляду та ознайомлення, а території навколо них перебувають у занедбаному стані, що негативно впливає як на їх збереження, так і на впорядкування міст та екологію. Отже, замкові комплекси Хмельницької області, незалежно від рівня їх збереження, мають значну історико–культурну цінність, що проявляється в їхній історичній, археологічній, науковій, мистецькій, художній та естетичній значущості [7].

Замки на території сучасної Хмельницької області за призначенням поділялися на два типи: замки, де головною метою була оборона, а житлова функція була другорядною, та замки, які поєднували оборонну й житлову функції. Найміцніші замки слугували адміністративними центрами маєткових ключів. Військовою функцією замків Хмельниччини була оборона місцевих територій і найближчих поселень. Замок завжди залишався оборонним пунктом, що захищав навколишні маєтки та села. Відновлення зруйнованих замкових комплексів і їх модернізація були зумовлені регулярними татарськими набігами, які тривали до кінця 17 століття.

Фортифікаційна архітектура Хмельниччини, на відміну від інших будівельних напрямів, розвивалася без значних перерв чи зупинок, охоплюючи практично всі аспекти матеріальної культури. Таким чином, замкові комплекси Хмельницької області стали свідками життя народу та еволюції його національної культури протягом свого існування. Як історичні джерела та матеріальні пам'ятки, фортифікаційні архітектурні пам'ятки можуть виконувати важливу роль у вивченні історії, формуванні почуття патріотизму та відданості рідній землі [2].

Як показує дослідження сучасного стану замкових комплексів області, більшість із них дійшли до нашого часу в напівзруйнованому стані, а деякі перебувають під загрозою повного знищення. Відновлення, реставрація та консервація цінних історичних пам'яток в Україні почали активно здійснюватися лише з 50–х років XX століття. Щороку зростали витрати, виділені на охорону

архітектурних пам'яток. На сьогоднішній день в Хмельниччині триває реставрація замків у Кам'янці–Подільському та Меджибожі, а також розроблено проєктну документацію для реставрації замків в Ізяславі та Старокостянтинові.

Висновки до розділу 2

У результаті дослідження були виявлені такі особливості замків Хмельниччини, які впливають на їхній стан збереження: 1) Через історичні обставини в регіоні переважають приватновласницькі замки, що відрізняються невеликими розмірами і низьким рівнем інженерного виконання, що знижує їхню мистецьку та художню цінність. 2) Багато замків розташовані в важкодоступних і віддалених місцевостях. 3) Більшість замків збереглися лише у формі руїн, відновлення яких до їх первісного вигляду практично неможливе. 4) Для Хмельниччини характерний низький рівень використання фортифікаційних пам'яток для соціокультурних цілей суспільства.

Викликає серйозне занепокоєння не лише сучасний технічний стан архітектурних пам'яток, але й спосіб їхнього використання. Дослідження напрямів адаптації до сучасних потреб показало, що найефективнішим шляхом їх збереження та раціонального використання є перетворення на музеї, а також створення на основі фортифікаційних об'єктів історико–культурних та історико–архітектурних заповідників. Крім того, перспективним є використання замків як частини туристичної інфраструктури. Для вирішення проблем сучасного використання замкових комплексів необхідно створити нормативну базу та економічні засади, які б регулювали процеси реставрації та подальшого використання цих об'єктів.

Сільський туризм набуває дедалі більшого значення як інструмент вирішення соціально-економічних проблем сільських районів. Він сприяє розвитку сільської інфраструктури, збільшенню рівня зайнятості, підвищенню доходів місцевих мешканців і зміцненню бюджетів сільських поселень. З огляду на потенціал цієї сфери, важливо акцентувати увагу на необхідності створення спеціалізованих кластерів. Ці кластери повинні об'єднати представників бізнесу, органів місцевого самоврядування, освітніх і наукових установ, а також громадських організацій.

Одним із головних бар'єрів для розвитку зеленого сільського туризму в Україні є недостатньо сприятливе середовище, яке визначається надмірними вимогами та дозвільними процедурами для фермерів, що значно сповільнює розвиток цього напрямку і часто змушує підприємців надавати послуги нелегально. Тому формування кластерів може стати важливим кроком у оптимізації цього процесу, забезпечивши ефективну співпрацю між усіма учасниками та сприяючи сталому розвитку зеленого туризму в Україні.

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

3.1. Перспективи розвитку зеленого туризму в реаліях військового стану

Навіть під час війни туризм в Україні не припиняється, проте в окремих регіонах введено певні обмеження, а деякі види відпочинку повністю заборонені. Під час воєнного стану на всій території країни заборонено проведення масових заходів, таких як фестивалі та концерти. Крім того, заборонено здійснювати походи, сплави, прогулянки й екскурсії поблизу об'єктів критичної інфраструктури, стратегічних і військових об'єктів.

Також недоступні туристичні місця, розташовані поблизу кордонів з боєвих дій. Окрім цього, введені обмеження на відвідування певних гірських маршрутів, водойм і лісів у різних регіонах країни. Державне агентство розвитку туризму повідомляє, що відпочинок на сході України, особливо в прифронтових районах, є небезпечним через активні бойові дії. Агентство також рекомендує утриматися від подорожей на території, які перебували під окупацією [12].

У Хмельницькій області туристичні об'єкти функціонують у звичному режимі. Ліси доступні для відвідування, проте розводити багаття заборонено. Також діє заборона на в'їзд до лісів усіма видами транспорту, за винятком велосипедів. Зелений туризм в умовах війни має свої особливості й у громадах Хмельницької області. З початком повномасштабної війни в Україні зміни торкнулися всього, і це вплинуло на кожного. Практично всі сфери та галузі, включно з туризмом, зазнали значних втрат [5].

Хоча може здатися недоречним думати про подорожі в такі складні часи, насправді туризм відіграє важливу роль в економіці країни та впливає на добробут її громадян. З початком повномасштабного вторгнення суттєво

змінилися потреби, запити та можливості щодо туристичних послуг, а також бажання подорожувати. Багато зелених садиб Хмельницької області з початком війни перетворилися на центри безкоштовної допомоги для переселенців, приймаючи у себе людей, які потребували підтримки. Незважаючи на те, що власники не розраховували на початок туристичного сезону, з настанням літа українські туристи зацікавилися відпочинком у сільській місцевості, розташованій у тилу [31].

Оскільки Хмельницька область знаходиться в тилу, люди почали відчувати потребу в моральному та фізичному відпочинку. Власники туристичного бізнесу почали організовувати екскурсії для вимушених переселенців, знайомлячи їх з регіоном. Так виник термін «переселенський туризм». Людям необхідно відпочити від постійної напруги, і це стосується не лише переселенців. Хтось займається волонтерством, хтось допомагає іншим, а хтось втомлюється від постійного потоку новин, особливо морально. Найкраще в такій ситуації – хороша погода, яка надихає виїхати з міста і змінити обстановку.

Однією з головних рис цього туристичного сезону став відпочинок без гучних розваг і музики. Увечері гості збираються разом, щоб поспілкуватися та поділитися досвідом. Власники садиб прагнули нагадати туристам, кому вони завдячують можливістю насолоджуватися відпочинком. Таким чином, розвиток сільського (зеленого) туризму в Хмельницькій області має значний потенціал і чимало переваг. Він сприяє стимулюванню різних секторів економіки, відкриває нові можливості для підвищення ефективності соціально–економічного розвитку на основі місцевих ресурсів, покращує регіональне природокористування та активізує господарську діяльність [1].

Серед ключових переваг розвитку сільського туризму на регіональному рівні можна виділити: 1) створення нових робочих місць та джерел доходу в сільській місцевості, що набуває особливого значення в умовах децентралізації; 2) сприяння соціально–економічному розвитку сільських територій; 3)

поліпшення та розвиток інфраструктури сільських населених пунктів; 4) формування стійкої громадської думки щодо необхідності збереження довкілля та раціонального природокористування; 5) збереження й відродження місцевих традицій та обрядів; 6) створення додаткових конкурентних переваг для регіонального туристичного продукту; 7) стимулювання місцевої господарської діяльності завдяки попиту туристів на продукти харчування місцевого виробництва [8].

Отже, можна дійти висновку, що для підвищення ефективності сільського туризму в Хмельницькій області слід реалізувати такі заходи: 1. Підвищити конкурентоспроможність сільського туризму через створення нових форм відпочинку на базі існуючих агроосель та садиб. 2. Провести активну рекламну кампанію, спрямовану на популяризацію сільського туризму в області. 3. Створити кластери сільського туризму для ефективної співпраці між учасниками цієї сфери. 4. Розробити державну стратегію розвитку сільського туризму, що забезпечить довгострокову підтримку та розвиток цієї галузі.

У межах сільського туризму туристи отримують можливість ознайомитися з культурними традиціями, обрядами та побутом регіону. Оцінюючи перспективи розвитку зеленого туризму в Хмельницькій області, для його подальшого зростання пропонуємо такі заходи: 1) Організовувати культурно–освітні програми, які включають екскурсії до історичних місць та ознайомлення з місцевими ремеслами. 2) Розвивати інфраструктуру для екологічного та активного відпочинку (веломаршрути, піші прогулянки, кемпінги). 3) Створювати автентичні туристичні продукти, що підкреслюють унікальність регіону. 4) Залучати місцеві громади до розвитку туристичних послуг, щоб зберегти й передати місцеві традиції наступним поколінням. 5) Підтримувати сталий розвиток регіону через збереження природних ресурсів та підвищення екологічної свідомості як туристів, так і місцевих жителів [15].

Таким чином, цього туристичного сезону багато зелених садиб пропонували відпочинок на березі Дністра, купання в басейні, вечірні посиденьки біля вогнища або в затишній альтанці. Для подальшого розвитку зелених садиб рекомендуємо власникам облаштувати фотозони для проведення урочистих подій. Ці фотозони можна змінювати протягом сезону, адаптуючи до пори року та тематики заходів. Такий підхід створить додаткові можливості для залучення туристів і покращить загальне враження від відпочинку.

Варто зазначити, що всі фони для фотосесій можна поділити на дві основні категорії: 1) *Фотозони прискороного збирання*, які потребують мінімальної кількості матеріалів, відповідно, незначних витрат і можуть бути швидко встановлені. 2) *Добре продумані та ґрунтовні фотозони*, що потребують більше часу на підготовку та суттєвіших фінансових вкладень для створення якісного декору. Такий поділ дозволяє власникам садиб вибирати між бюджетними варіантами для швидкої організації і більш масштабними рішеннями для особливих подій. У зв'язку зі складним становищем в країні, ми пропонуємо облаштувати фотозону з мінімальними затратами. Головне завдання фотозони – створення ідеального сюжету для фотографій [4].

Для досягнення якісного результату важливо дотримуватись певного алгоритму дій: 1. *Визначити ідею*: який результат хочете отримати, які кольори, матеріали та розміри будуть використані. Саме від ідеї залежить, чи вдасться створити фотозону, яка сподобається всім. 2. *Обрати форму каркасу*: виберіть конструкцію, яка найкраще підходить до вашої ідеї. 3. *Обрати матеріал*: врахуйте, які матеріали доступні та які з них найкраще підходять для вашої фотозони. 4. *Визначити місце*: знайдіть локацію, яка буде зручною і привабливою для фотографій. 5. *Освітлення*: забезпечте належне освітлення, щоб зробити кадри яскравими і атмосферними. Дотримуючись цього алгоритму, можна створити фотозону, яка буде не лише економічною, але цікавою для туристів [21].

Отже, створити фотозону не так складно, якщо дотримуватись кількох основних правил та вибудувати чіткий алгоритм дій. На нашу думку, така додаткова послуга може привабити на 10% більше відпочиваючих, що, у свою чергу, призведе до збільшення доходів садиби. Це може стати вагомим аргументом для туристів, які шукають незабутні враження під час відпочинку.

Наступним кроком є промоція послуг зеленої садиби. Пропонуємо постійно оновлювати інформацію та контент на сторінках садиби в соціальних мережах. Це дозволить підтримувати інтерес до садиби, залучати нових відвідувачів і створювати активну спільноту навколо вашого бізнесу. Регулярні публікації про нові послуги, події, акції та цікаві моменти з життя садиби допоможуть підтримувати зв'язок із потенційними клієнтами та зацікавленими туристами.

На нашу думку, власники садиб повинні приділити більше уваги особливостям території залежно від пори року на своїх сторінках. Важливо також пропонувати відпочиваючим відвідати основні пам'ятки регіону. Інформаційна підтримка та актуальні дані на сторінках соціальних мереж можуть привабити більше туристів і збільшити доходи садиби на 15%. Регулярні оновлення про сезонні активності, місцеві заходи та цікаві маршрути допоможуть створити враження про садибу як про чудове місце для відпочинку [3].

Визначені заходи є бюджетними та практично не вимагають додаткових фінансових вкладень, що є особливо важливим для продовження діяльності в умовах військового часу. Це дозволяє власникам садиб ефективно підвищувати привабливість своїх послуг, не перевантажуючи бюджет, і зберігати стабільність бізнесу в складних умовах.

3.2 Перспективи розвитку туристичного потенціалу Хмельницької області

Попри те, що туризм не є провідною галуззю економіки Хмельниччини, область володіє значним потенціалом для розвитку відпочинкового та історичного туризму. Важливу роль у досягненні стратегічних цілей і просуванні туризму в регіоні відіграє місто Кам'янець–Подільський, яке завдяки своїй унікальній архітектурі, історичним пам'яткам та культурним традиціям може стати ключовим центром залучення туристів.

Це місто є ключовим чинником, який стимулює розвиток туризму по всьому регіону. Стратегія передбачає об'єднання туристичного потенціалу Кам'янець–Подільської історичної пам'ятки, яку щороку відвідують понад 220 тисяч туристів, із можливостями інших локацій в області. Для цього необхідно покращити вигляд та стан культурних і архітектурних пам'яток інших міст, особливо на північному сході регіону, щоб привабити туристів, які прямують з Хмельника в Кам'янець–Подільський через Летичів, Меджибіж, Хмельницький і Дунаївці [5].

Для того щоб відповідати потребам та очікуванням цільових груп туристів, планується розвивати туризм у двох основних напрямках. *Перший напрямок* зосереджується на утриманні туристів у регіоні через відпочинковий туризм, який базується на природному потенціалі області. Це включає використання озер, лісів та пагорбів, що дозволяє створювати різноманітні активності на свіжому повітрі та сприяє екологічному туризму.

Другим напрямом підвищення доходів від туризму є традиційна гостинність місцевих жителів, особливо в сільській місцевості. Це відкриває можливості для розміщення туристів у поєднанні з ознайомленням із сільськими звичаями та традиціями безпосередньо в селах. Туризм у Хмельницькій області стане привабливим для тих, хто цінує здорове харчування, свіже повітря і красу місцевої природи [21].

Звісно, стратегія не спрямована на зниження значущості Кам'янця–Подільського як туристичного центру. Вона покликана розвивати інші напрямки та знайомити туристів з іншими принадами Хмельниччини, спираючись на позитивний імідж Кам'янця–Подільського. Це дозволить створити більш комплексний туристичний маршрут, який підкреслить різноманітність регіону та приверне більше відвідувачів.

Усі три перспективні напрями розвитку туризму – історичний туризм у Кам'янці–Подільському, відпочинок на річках, озерах і в лісах, а також сільський туризм – можуть бути об'єднані в рамках загального просування природних і культурних особливостей регіону. Такий підхід дозволить створити цілісний туристичний продукт, який підкреслить багатогранність Хмельниччини та забезпечить комплексну стратегію для залучення туристів [18].

Туристичний потенціал Хмельницької області складається з таких основних складових: 1) *Мальовнича природа*: річка Дністер, Товтри, ліси та озера північної частини області; 2) *Мінеральні води*: включаючи типи Нафтуся, Миргородська та радонові води; 3) *Пам'ятки історії та архітектури*: такі як Кам'янець–Подільський, Меджибіж, Самчики, Сутківці, Старокостянтинів, Ізяслав і Зіньків; 4) *Мережа санаторіїв*: де можна оздоровитись та пройти лікування. Ці складові створюють сприятливі умови для розвитку різних видів туризму в регіоні.

Щоб підвищити ефективність туристичної політики на Хмельниччині, необхідно посилити її маркетинговий аспект через реалізацію таких заходів: 1) *Розробка брендінгової стратегії*: створення єдиного бренду Хмельницької області, що підкреслює її унікальні особливості та туристичні принади. 2) *Активна присутність у соціальних мережах*: регулярне оновлення контенту на платформах, таких як Instagram, Facebook, TikTok, для залучення молодшої аудиторії. 3) *Організація рекламних кампаній*: проведення кампаній, що акцентують увагу на туристичних можливостях області, включаючи онлайн– та

офлайн–рекламу. 4) *Співпраця з туристичними агенціями*: налагодження партнерств з туристичними агенціями та операторами для створення спільних туристичних пакетів. 5) *Участь у туристичних виставках*: представлення області на національних та міжнародних виставках туризму для залучення нових туристів. 6) *Впровадження туристичних інформаційних центрів*: створення центрів, які надають інформацію про туристичні можливості та послуги області. 7) *Залучення місцевих жителів*: активне включення громади в туристичні ініціативи, що допоможе підвищити рівень гостинності та створити автентичний досвід для відвідувачів. 8) *Проведення регіональних ярмарків, конференцій, семінарів та презентацій*, присвячених проблемам розвитку туристичного бізнесу [8].

Створення різноманітних інформаційно–рекламних матеріалів про туристичні маршрути та їх поширення на вітчизняному і міжнародному ринках. На внутрішньому ринку це можна здійснювати через провідні туристичні агенції, а на міжнародному – через туристичні представництва України за кордоном, які вже функціонують або плануються до відкриття при консульствах у різних країнах Європи та світу. Ці заходи сприятимуть популяризації туристичного потенціалу Хмельниччини та залученню нових туристів [31].

Розробка та проведення регулярних рекламних кампаній у засобах масової інформації для розповсюдження інформації та популяризації найпривабливіших туристично–рекреаційних пропозицій регіону. Це можна реалізувати за допомогою національних і місцевих телеканалів, а також міжнародних каналів, які спеціалізуються на туристичних маршрутах, таких як *Travel Channel, CNN, Eurosport* та інших. Ці кампанії допоможуть підвищити впізнаваність Хмельниччини як туристичного напрямку і залучити нових відвідувачів.

Для успішного розвитку туризму в Хмельницькій області необхідно створити ефективну систему взаємодії між різними організаціями, що

відповідають за надання туристичних послуг та впровадження активної туристичної політики. Важливо забезпечити сталий розвиток галузі, зокрема шляхом впровадження інноваційних видів послуг для туристів. Серед ключових пріоритетів для регіону варто виділити:

Оздоровчий туризм: розширення можливостей для відпочинку та лікування на курортах області, що дозволить поєднати відпочинок з поліпшенням здоров'я.

Екологічний туризм: підкреслення природних ресурсів області та розвитку активного відпочинку на природі, що сприятиме популяризації екологічно чистих маршрутів.

Пізнавальний туризм: організація екскурсій та освітніх програм для туристів, що дозволить краще познайомитися з історією та культурою регіону.

Тури вихідного дня: створення можливостей для короткострокових подорожей, які будуть цікаві як місцевим жителям, так і туристам з інших регіонів.

Ці напрямки сприятимуть залученню більшої кількості відвідувачів та підвищенню конкурентоспроможності Хмельниччини як туристичної дестинації [7].

Впровадження нових екскурсійних маршрутів та ефективне поєднання різних видів туризму, таких як екологічний, природо–пізнавальний, сільський або мисливський, можуть суттєво сприяти подальшому розвитку туризму в Хмельницькій області. Це дозволить створити унікальні пропозиції для туристів, підвищити їх зацікавленість у регіоні та забезпечити різноманітний відпочинок, що відповідатиме різним смакам і вподобанням. Такі інтеграційні підходи

сприятимуть максимально ефективному використанню природних ресурсів і культурної спадщини області.

Щоб сформувати позитивний імідж Хмельниччини як привабливого туристичного регіону, необхідно докласти значних маркетингових зусиль. Ці зусилля повинні бути орієнтовані на покращення системи інформаційного забезпечення, проведення всебічних маркетингових досліджень у галузі туризму, а також на розвиток туристичної інфраструктури шляхом залучення як внутрішніх, так і зовнішніх інвестицій для реконструкції та будівництва туристичних об'єктів. Для досягнення цих результатів важлива безперервна співпраця між державними адміністраціями всіх рівнів, туроператорами, постачальниками послуг та іншими зацікавленими сторонами в галузі. Активна діяльність адміністрацій та їх органів, а також виділення коштів і залучення інвестицій з бюджету є необхідними для досягнення стратегічних цілей і реалізації відповідних заходів. Для створення позитивного сприйняття Хмельниччини як привабливого туристичного регіону необхідно здійснити значні маркетингові зусилля [19].

Ці зусилля повинні бути спрямовані на: 1) *Поліпшення системи інформаційного забезпечення*: забезпечення доступу до актуальної інформації про туристичні можливості регіону. 2) *Проведення глибоких маркетингових досліджень*: аналіз потреб та вподобань потенційних туристів, а також конкурентоспроможності регіону. 3) *Розвиток туристичної інфраструктури*: залучення внутрішніх та зовнішніх інвестицій для реконструкції та будівництва нових туристичних об'єктів. Ці заходи допоможуть підвищити привабливість Хмельниччини для туристів та забезпечити сталий розвиток туристичної галузі.

З іншого боку, приватний сектор у галузі туризму має бути готовим до активної участі та покращення якості послуг, адже без його підтримки неможливо досягти бажаних результатів і забезпечити зростання доходів від туризму, навіть за наявності значного потенціалу, ресурсів і привабливих

ландшафтів. Комплексний підхід є ключовим для розвитку туризму, залучення нових туристів і відвідувачів, а також для стимулювання повторних візитів до Хмельниччини [5; 6].

Проаналізувавши туристичний комплекс Хмельниччини, вважаємо за доцільне визначити його рейтинги серед інших областей України. Для цього ми використовували метод ранжування. У нашому аналізі було виокремлено основні ресурсно–рекреаційні блоки, які включають: 1) *Природно–антропогенний*: оцінка природних ресурсів, ландшафтів та антропогенних об'єктів. 2) *Архітектурно–історичний*: аналіз культурних пам'яток, історичних місць та архітектурних споруд. 3) *Інфраструктурний*: оцінка транспортної доступності, туристичних послуг та об'єктів розміщення. Це дозволить більш точно оцінити позицію Хмельниччини в туристичному середовищі України і виявити можливості для подальшого розвитку.

Наприклад, оцінка природно–антропогенного блоку показала, що Хмельницька область має одні з найбільших абсолютних показників площі природоохоронних територій. Тут розташований найбільший національний природний парк України – «Подільські Товтри», а також ряд інших цінних природних об'єктів. Загалом, за насиченістю, різноманітністю історико–культурних ресурсів і перспективами їх залучення до рекреаційно–туристичної сфери, Хмельницька область відноситься до регіонів з високим потенціалом для розвитку туризму [4].

Оцінювання інфраструктурного блоку адміністративної одиниці проходило на основі загальної кількості туристичних готелів, закладів оздоровлення та відпочинку. Аналіз показує, що база розміщення закладів рекреації та туризму в Хмельницькій області є найменш розвиненою і отримала низьку оцінку. Проте ця низька оцінка не відповідає будівельним та соціально–економічним нормам і правилам забезпечення населення ліжкомісцями в готелях,

на турбазах та інших функціональних типах територіальних систем. Це свідчить про потенційні можливості для розвитку інфраструктури в регіоні [16].

Оцінювання туристичного потенціалу Хмельницької області базується на використанні різноманітних енциклопедичних, довідкових, історичних, історико–географічних та інших джерел. В результаті, до сильних сторін туристичного комплексу Хмельницької області можна віднести: 1) *Зручне залізничне сполучення.* 2) *Велика кількість туристично привабливих об'єктів:* найвищий рекреаційно–туристичний потенціал мають Кам'янець–Подільська, Городоцька, Славутська та Новоушицька територіальні громади. 3) *Наявність сировинних ресурсів.* 4) *Велика лісистість та значні обсяги лісових ресурсів.* 5) *Природно–заповідний фонд,* зокрема заповідники та заказники. 6) *Порівняно низька забрудненість території токсичними відходами.* 7) *Вигідне географічне розташування області.* 8) *Можливість відпочинку на річці Дністер.* Ці фактори свідчать про великий потенціал для розвитку туризму в регіоні.

До слабких сторін туристичного потенціалу Хмельницької області можна віднести: 1) *Нерозвиненість інфраструктури* на основних автомагістралях області (відсутність готельно–ресторанного та авторемонтного сервісу). 2) *Низька якість сервісного обслуговування.* 3) *Значна частина автошляхів* потребує реконструкції та ремонту, не відповідає євро стандартам. 4) *Неповне використання можливостей міжнародної співпраці* області, її міст і територіальних громад. 5) *Низька диверсифікація підприємств туристичної галузі.* 6) *Низька інноваційна активність.* 7) *Недостатня кількість кваліфікованих робітників.* Ці фактори можуть стримувати розвиток туристичної сфери в регіоні та потребують уваги для покращення загального туристичного досвіду [12].

Перспективи розвитку туристичної галузі регіону можна розглянути через кілька ключових напрямів: 1) *Розвиток зеленого туризму та агротуризму.* Завдяки наявності сільських садиб і природних ресурсів, регіон має змогу розширити спектр

пропозицій для любителів екологічного відпочинку. Популяризація культурних традицій, звичаїв та місцевої кухні сприятиме залученню туристів, зацікавлених у пізнанні автентичної культури. 2) *Культурно–історичний туризм*. Хмельниччина багата на історичні пам'ятки, зокрема середньовічні фортеці, палаци, старовинні храми та музеї. Збереження та реставрація цих об'єктів, а також проведення фестивалів і культурних заходів сприятимуть збільшенню туристичних потоків. 3) *Розвиток рекреаційного та оздоровчого туризму*. Завдяки річкам, лісам та сприятливому клімату, область має потенціал для організації рекреаційного відпочинку. Облаштування зон відпочинку біля води, прокладення туристичних маршрутів, створення баз відпочинку та оздоровчих комплексів може зробити регіон популярним місцем для сімейного туризму. 4) *Подієвий туризм*. Проведення культурних фестивалів, ярмарків, спортивних змагань і тематичних святкових подій може стати важливим чинником для залучення туристів. Розробка календаря подій та активна промоція на загальноукраїнському рівні допоможуть привернути увагу як внутрішніх, так і закордонних відвідувачів. 5) *Інфраструктурний розвиток*. Поліпшення транспортної доступності, розвиток готельного бізнесу, розширення мережі сервісних об'єктів, а також створення комфортних умов для туристів, таких як інформаційні центри та цифрові ресурси, сприятимуть покращенню туристичної привабливості Хмельницької області [9].

Хмельницька область має значний туристичний потенціал завдяки поєднанню культурно–історичних пам'яток, мальовничих ландшафтів та сприятливих умов для розвитку зеленого туризму. Реалізація цих напрямів дозволить значно збільшити туристичний потік, розширити економічні можливості регіону та сприятиме створенню нових робочих місць, що позитивно вплине на соціально–економічний розвиток Хмельницької області.

3.3. Перспективи включення замкових комплексів Хмельниччини до музейно–туристичного простору України

Значна кількість збережених замкових комплексів та численні мальовничі природні ландшафти Хмельницької області можуть стати важливими чинниками для розвитку туристичної індустрії та створення екскурсійних маршрутів, які охоплюють усі пам'ятки фортифікаційного будівництва регіону. На сучасному етапі, на жаль, в області не планується жодних конструктивних заходів для ефективного вирішення цієї нагальної проблеми [16]. Замкові комплекси Хмельниччини мають великий потенціал для інтеграції в музейно–туристичний простір України. Ці історичні об'єкти не тільки відображають багатий культурний спадок регіону, але й можуть стати важливими туристичними магнітами, що сприятимуть розвитку місцевої економіки.

Основні перспективи включення замкових комплексів до музейно–туристичного простору:

- 1) Розвиток туристичних маршрутів:* Включення замкових комплексів у туристичні маршрути дозволить створити комплексні програми, які об'єднують історію, культуру та природу. Це сприятиме залученню туристів і збільшенню часу їх перебування в регіоні.
- 2) Збереження культурної спадщини:* Інтеграція замків у музейний простір підвищить увагу до їх збереження та реставрації, що сприятиме збереженню культурної спадщини для майбутніх поколінь.
- 3) Освітні програми:* Замкові комплекси можуть стати базами для проведення освітніх програм, лекцій та майстер–класів, що дозволить туристам глибше зрозуміти історію та культуру Хмельниччини.
- 4) Промоція на національному та міжнародному рівнях:* Інтеграція в музейно–туристичний простір відкриває можливості для активної реклами замкових комплексів на національному та міжнародному рівнях, що може суттєво збільшити туристичний потік.
- 5) Співпраця з іншими музеями та туристичними об'єктами:* Об'єднання замків з іншими музеями та туристичними об'єктами створить

мережу, яка зможе забезпечити туристам багатий і різноманітний досвід. 6) *Залучення інвестицій*: Підвищення статусу замкових комплексів може сприяти залученню інвестицій у їх розвиток та модернізацію, що позитивно вплине на місцеву інфраструктуру. 7) *Участь у культурних заходах*: Замкові комплекси можуть стати платформами для проведення різноманітних культурних та мистецьких заходів, фестивалів, що приваблюватиме туристів та мешканців регіону [1].

У підсумку, включення замкових комплексів Хмельниччини до музейно–туристичного простору України може суттєво підвищити їх популярність, сприяти розвитку туризму в регіоні та збереженню культурної спадщини. Це створить нові можливості для економічного зростання та підвищення якості життя місцевих жителів.

Перш за все, музеєфікацію пам'яток слід розглядати не в ізоляції, а в комплексі з вихованням, боротьбою за духовність, організацією відпочинку та моральним удосконаленням сучасної людини. Для цього необхідно розробити комплексний перспективний план використання культурної спадщини регіону, який би поєднував всі ці аспекти і сприяв розвитку туристичної інфраструктури. *По–друге*, слід здійснити детальну фіксацію історико–архітектурних пам'яток та всіх елементів історичного середовища навколо них у тому стані, в якому вони знаходяться на сьогодні. Усі замкові комплекси, незалежно від рівня їх збереження, повинні бути інтегровані до музейно–туристичного простору України. Це дозволить не лише зберегти культурну спадщину, але й зробити її доступною для туристів [4].

Зважаючи на те, що замки Хмельниччини є пам'ятками фортифікаційної архітектури, мають спільну історію, розвивалися за однаковими принципами і належать до історичного регіону Поділля, доцільно створити комплексний музейно–туристичний простір Хмельниччини, що об'єднає всі збережені замкові комплекси. Для реалізації цієї ідеї необхідно розробити єдину наукову концепцію

музейного будівництва в області, яка враховуватиме всі історико–архітектурні пам'ятки регіону.

Пропонується активно використовувати комплекс замків і створити на їх основі спеціалізовані музеї в рамках регіону. Це включає проведення централізації музейної мережі з більш широким використанням пам'яток історії та культури в музейних показах. Такий підхід дозволить не лише зберегти історичну спадщину, але й підвищити інтерес до туристичних маршрутів, пов'язаних із замками [30].

Прикладом таких перетворень є ідея музеєфікації замкових комплексів Кам'янець–Подільського району шляхом їх пристосування під музейні об'єкти. Пропонується включити замки в Жванці, Панівцях, Рихті та Чернокозинцях до зони впливу заповідника «Кам'янець». Такий підхід сприятиме не лише збереженню культурної спадщини, але й розвитку туристичного потенціалу регіону.

Окремі споруди замкових комплексів у Жванці, Панівцях та Рихті потребують реконструкції з частковим розміщенням експозицій. У Панівцях і Рихті доцільно створити виставки, присвячені історії цих замків та фортифікаційному будівництву регіону в цілому. У Жванецькому замку можна розмістити експонати з фондів національного історико–архітектурного заповідника «Кам'янець» для висвітлення окремих аспектів воєнної історії пізнього середньовіччя. Такий підхід сприятиме залученню відвідувачів та підкреслить значущість цих пам'яток [12].

Використання Жванецького замку пропонується завдяки його вигідному географічному розташуванню: на лівому березі Дністра, між двома відомими фортецями – Кам'янець–Подільською та Хотинською. Таке стратегічне місцезнаходження робить замок важливим елементом історичного й туристичного маршруту в регіоні, що може сприяти збільшенню кількості відвідувачів.

Оскільки з колишньої могутньої фортеці в Жванці до сьогодні збереглася лише північна частина з руїнами трьох башт, доцільно провести консервацію залишків надбрамної та східної наріжної башт, забезпечивши умови для екскурсійного огляду. Такий музей відновить уявлення про оборонну лінію укріплень, що існувала між Кам'янцем і Хотиним у XVI–XVII століттях, коли Жванець був важливим стратегічним оборонним вузлом, поступаючись значенням лише Кам'янцю. Це сприятиме глибшому розумінню історії регіону та його військової спадщини [12].

Створення регіональних об'єднань на основі музеїв–заповідників із активним залученням до експозицій пам'яток та значних історичних ансамблів суттєво збільшить їх виставкові площі. Це сприятиме розширенню завдань, функцій і структури заповідників, забезпечить можливості для екскурсійного огляду й популяризації віддалених музеїв, створених на основі замкових комплексів. Таке об'єднання допоможе інтегрувати культурні ресурси та підвищити туристичну привабливість регіону.

Варто пам'ятати, що створення масштабних експозицій, які поєднують пам'ятки та ансамблі різних епох, спрямоване на підвищення доступності та соціальної значущості історико–культурної спадщини, а також на посилення її культурно–освітньої функції. У такий спосіб, музей на базі замкового комплексу інтегрує архітектурну пам'ятку в музейно–туристичну мережу України, що сприятиме її збереженню та популяризації серед широкої аудиторії. Замкові комплекси, які активно залучені в сучасне культурне життя, краще зберігаються, тому їх необхідно ще глибше інтегрувати у сучасні реалії. У майбутньому варто розробити нові музейні концепції, враховуючи останні досягнення у сфері музейних комунікацій. Ця діяльність має спиратися на досвід музеєфікованих замків України, що дозволить створювати більш цікаві та насичені інформацією експозиції [18].

Ізяслав, Сатанів, Старокостянтинів, зберегли унікальну архітектурну забудову та залишки замкових комплексів. Тому доцільним є проведення робіт зі створення на цих територіях історико–архітектурних заповідників і заповідних зон, включивши до їхнього складу існуючі залишки замкових споруд. Це дозволить зберегти та підкреслити історичну і культурну цінність цих місць. Активне використання замкових комплексів сприяє їхньому збереженню, тому важливо ще глибше інтегрувати їх у сучасне життя. У майбутньому варто розробити нові музейні концепції, враховуючи сучасні досягнення у сфері музейних комунікацій. Ця робота має базуватися на досвіді музеєфікованих замків України, що дозволить створити більш захопливі й змістовні експозиції, здатні зацікавити широку аудиторію [20].

На сьогодні існує лише один підхід до музеєфікації пам'яток – створення історико–архітектурних заповідників і заповідних зон. Тому важливо розробити єдиний генеральний план розвитку цих нових заповідників. Цей план повинен містити оцінку вартості, порядок виконання та терміни ремонтно–реставраційних робіт, а також етапи музеєфікації пам'яток. Такий підхід забезпечить ефективне управління і збереження культурної спадщини, сприятиме її популяризації та інтеграції в туристичний і культурний простір України.

Прикладом може слугувати «Перспективна програма консерваційних і реставраційних робіт по комплексу Старого й Нового замків у м. Кам'янці–Подільському». Ця програма включає архітектурну концепцію реставрації та пропозиції щодо подальшого пристосування пам'яток до сучасного використання. Згідно з програмою, передбачається відновлення Старого замку у вигляді, характерному для XVI століття. Це дозволить не лише зберегти історичну автентичність, але й створити привабливу туристичну локацію, що підкреслюватиме значення замку як важливого об'єкта культурної спадщини.

Реставрація Нового замку в Кам'янці–Подільському стане першою в його історії. Після завершення запланованих робіт цей об'єкт перетвориться на самостійну експозиційну локацію, обладнану сучасними приміщеннями та оглядовими майданчиками. Особливу увагу буде приділено відтворенню багаторівневої оборонної системи замку, що не має аналогів в Україні, і яка стане ключовим елементом екскурсійних маршрутів. Ця система оборони є унікальною пам'яткою архітектурного мистецтва та відіграє важливу роль у популяризації історико–культурної спадщини регіону.

Виконання цієї програми дозволить не лише зберегти унікальний замковий комплекс від подальшої руйнації, але й значно розширить його можливості як об'єкта культурної спадщини. Реставраційні та консерваційні заходи сприятимуть активному використанню замку в музейно–туристичній діяльності, залучаючи нових відвідувачів та зберігаючи історичне значення пам'ятки для наступних поколінь. Це також підвищить туристичну привабливість регіону та сприятиме його економічному розвитку через зростання інтересу до культурних об'єктів [28].

Для пам'яток, які збереглися лише у вигляді руїн і практично не підлягають реконструкції чи відбудові, таких як у Зінькові, Летичеві, Сатанові, Сутківцях та Чорнокозинцях, музеєфікація є єдиним прийнятним варіантом використання. Цей процес включає консервацію залишків споруд, упорядкування прилеглих територій, а також інтеграцію пам'яток у туристичні маршрути. Це дозволить зробити їх доступними для широкої аудиторії, зберегти їх культурно–історичне значення та сприяти їхньому подальшому використанню як об'єктів туристичної інфраструктури.

Важливо розрізняти музеєфікацію пам'яток від їх пристосування під музеї. При музеєфікації колекції не розміщуються всередині споруди – сама споруда стає основним, а іноді й єдиним експонатом. Цей підхід забезпечує збереження та реальну охорону руїн, захист від подальшої руйнації, а також створення умов

для їх популяризації серед відвідувачів. Такий метод дозволяє зберегти автентичність пам'ятки, перетворюючи її на важливий елемент культурного надбання та туристичної інфраструктури [24].

Залучення пам'яток, таких як замковий комплекс у Летичеві, до сфери впливу існуючих або новостворених музеїв–заповідників, наприклад, історико–культурного заповідника Межибіж, є перспективним кроком для розвитку туристичної інфраструктури регіону. Це не лише зберігає історичну та архітектурну спадщину, але й інтегрує її до загальних туристичних і екскурсійних маршрутів. Такий підхід сприятиме розширенню туристичного потенціалу Хмельницької області, підвищуючи інтерес до менш відомих, але важливих об'єктів, забезпечуючи їх популяризацію та збереження для майбутніх поколінь. Це також відкриває можливості для розвитку локальної економіки через залучення туристів та створення нових робочих місць у галузі обслуговування та туризму.

Замковий комплекс у Сатанові, разом з іншими оборонними спорудами міста, які є визначними пам'ятками фортифікаційного будівництва XVI–XVII ст., потребує активного включення до сучасного життя через туристичну та екскурсійну діяльність. Включення цих об'єктів до загальних туристичних маршрутів сприятиме підвищенню їх культурного значення та привабливості для відвідувачів. Це дозволить зберегти важливу історичну спадщину і сприяти розвитку місцевої економіки за рахунок збільшення туристичних потоків та покращення інфраструктури.

Завдяки створенню інтерактивних екскурсій, інформаційних матеріалів та програм, спрямованих на освітлення історії цих об'єктів, Сатанів може стати привабливим місцем для туристів. Важливо також залучати місцеву громаду до процесу популяризації культурної спадщини, що сприятиме розвитку свідомості про цінність своєї історії і стимулюватиме їх активну участь у збереженні цих пам'яток. Таке комплексне підходження допоможе створити сталий туристичний

продукт, який враховуватиме інтереси та потреби різних цільових груп. Оскільки замкові споруди не підлягають повній реконструкції, доцільно зосередити зусилля на створенні оглядових майданчиків і приведенні комплексу в стан, придатний для екскурсійного обслуговування. Такий підхід дозволить зберегти автентичність пам'яток, забезпечивши їхню доступність для туристів [4; 14].

У перспективі це сприятиме перетворенню об'єкта на повноцінний продукт культурного туризму, який буде приваблювати відвідувачів і слугуватиме інструментом популяризації історичної спадщини регіону. Для реалізації цієї ідеї важливо провести маркетингові дослідження, щоб визначити цільову аудиторію, її інтереси та потреби, а також розробити інформаційні матеріали та екскурсійні програми, що підкреслять унікальність та історичну цінність замкових споруд. Крім того, необхідно залучити місцеву громаду до реалізації проекту, оскільки її участь може сприяти не лише збереженню об'єкта, а й розвитку місцевого підприємництва через надання супутніх туристичних послуг. Співпраця з іншими культурними та туристичними установами регіону також допоможе створити інтегрований туристичний маршрут, що охоплює різноманітні аспекти культурної спадщини Хмельниччини [27].

Проблема музеєфікації пам'яток фортифікаційного будівництва Хмельниччини дійсно ускладнюється віддаленим і малоприступним розташуванням багатьох унікальних об'єктів. У перспективі важливо розробити нові туристичні та екскурсійні маршрути, які охоплювали б усі замкові комплекси регіону. Це не лише покращить доступність пам'яток для відвідувачів, а й допоможе інтегрувати їх у культурний туризм.

Це дійсно підкреслює важливість активних дій для збереження та популяризації замкових комплексів Хмельниччини. Лише третина з них інтегрована в туристичну індустрію, що вказує на величезний потенціал для розвитку. Проведення заходів з консервації та музеєфікації могло б не лише забезпечити збереження цих пам'яток, а й перетворити їх на привабливі

туристичні об'єкти, що сприятиме розвитку регіонального туризму і підвищенню його економічної значущості. Абсолютно вірно. Різний рівень збереженості та цінності історико–культурних об'єктів впливає на їхню привабливість для туристів. Об'єкти з певною цінністю можуть стати основою для створення нових маршрутів, якщо буде проведена реставрація та підготовка територій для відвідування. Це відкриє можливості для залучення туристів, підвищення інтересу до регіону та сприятиме збереженню культурної спадщини [28; 32].

Запровадження екскурсійних та туристичних маршрутів, які об'єднують усі замкові комплекси Хмельниччини, може значно підвищити інтерес до регіону. Кільцеві маршрути нададуть туристам можливість оглянути кілька об'єктів за один раз, тоді як лінійні маршрути дозволять зосередитися на певному напрямку, що буде особливо зручно для екскурсійних груп. Включення замків, незалежно від їх стану, не лише сприятиме популяризації культурної спадщини, але й підкреслить історичну цінність кожного об'єкта. Це, в свою чергу, може допомогти у їх збереженні та залученні фінансування для проведення реставраційних робіт. Кільцевий маршрут, що об'єднує кілька лінійних, надасть туристам можливість отримати повне уявлення про різноманіття Хмельниччини – її природу, історію та культуру [8].

Кожен лінійний маршрут може мати свою тематику, наприклад, «Замковий шлях», «Природа Поділля» або «Історичні пам'ятки», що допоможе залучити різні цільові групи туристів. Проміжні зупинки можуть включати не лише замкові комплекси, а й інші цікаві об'єкти, такі як музеї, природні резервати або місцеві села з їхніми традиціями. Це також може сприяти розвитку місцевої економіки через підтримку малих підприємств, які надають послуги для туристів. Цей підхід до створення радіальних маршрутів є дуже ефективним, оскільки дозволяє туристам гнучко планувати свій відпочинок, насолоджуючись різними аспектами регіону. Історико–архітектурні, архітектурні та ландшафтні розділи

можуть привабити різні групи туристів – від істориків і архітекторів до любителів природи [29].

Включення діючих та нових турбаз і готелів у розробку маршрутів забезпечить комфорт для відвідувачів та стимулюватиме економічний розвиток регіону. Варто також врахувати можливість організації екскурсій, майстер–класів або культурних заходів у цих пунктах зупинок, що зробить подорож ще більш цікавою та насиченою. Радіальні маршрути можуть стати чудовим способом дослідження менше відомих, але не менш цікавих замкових комплексів. Це дозволить туристам не тільки насолодитися архітектурними пам'ятками, а й отримати унікальні враження від природи та культурної спадщини регіону. Диференціація маршрутів за розділами також підвищує їхню привабливість, адже туристи можуть обрати маршрути відповідно до своїх інтересів – чи то історія, чи архітектура, чи природа. Це стимулює не тільки активний відпочинок, а й сприяє глибшому розумінню регіону, його культурних і природних цінностей [31].

Ці маршрути можуть включати: 1. *Тематику фортифікаційного будівництва* – від замків до оборонних укріплень. 2. *Вивчення архітектурних стилів* – від готики до бароко. 3. *Екскурсії, пов'язані з відомими історичними подіями* – які відбувалися на території області. Таке різноманіття дозволяє кожному туристу знайти маршрут, що відповідає його інтересам, а також сприяє популяризації культурної спадщини Хмельниччини. Військово–історичний туризм може не тільки привернути увагу до історії фортифікацій, але й сприяти розвитку інфраструктури та підвищенню інтересу до регіону в цілому. Кам'янець–Подільщина, за певних умов, може стати навчальним посібником з історії фортифікацій. У цьому регіоні можна простежити розвиток фортифікаційної архітектури протягом майже двох тисячоліть. Кам'янець–Подільський має потенціал стати центром вивчення історії фортифікацій, місцем

для проведення регулярних міжнародних наукових конференцій для дослідників оборонної архітектури та осередком формування спеціалізованого банку даних.

У поєднанні з іншими формами туризму – екологічним, оздоровчим, релігійним, культурним та індивідуальним, військово–історичний туризм безумовно сприятиме розвитку туристичної індустрії та активізації культурного життя регіону в цілому [10]. Створення туристичних та екскурсійних маршрутів по замкових комплексах сприятиме їх реставрації, розвитку туристичної галузі та популяризації пам'яток оборонної архітектури. Це також дозволить активізувати роботу численних музеїв, що, в свою чергу, відкриє нові можливості для формування туристичної індустрії регіону на основі його архітектурної спадщини.

Висновки до розділу 3

Різноманітність пам'яток культури Хмельниччини створює багатий фон для екскурсійних маршрутів. Історико–архітектурний розділ дійсно може стати основою для численних тематичних маршрутів, які охоплюють різні етапи історії, стилі архітектури та використання будівель. Проблема формування та використання туристичного продукту вимагає комплексного підходу, щоб при досягненні економічних цілей не втратити важливу роль у зміцненні культурної ідентичності. Важливо усвідомлювати, що культура є ключовим чинником сталого розвитку суспільства, і її збереження є спільною відповідальністю.

Отже, багатосегментні туристичні продукти повинні стати важливим елементом стратегічного плану розвитку Хмельниччини. Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що матеріали цього розділу можуть бути використані для: 1) *Розробки планів і схем розвитку туристичної індустрії в області*: Отримані результати можуть слугувати основою для стратегічного планування, визначення перспективних напрямків розвитку туризму та раціонального використання ресурсів. 2) *Підготовки екскурсійних маршрутів*:

На основі зібраних матеріалів можна створювати нові туристичні маршрути, що враховуватимуть історико–культурні, природні та інші особливості регіону. 3) *Створення урядових чи музейних програм:* Результати дослідження можуть бути використані для формування культурних та освітніх програм на державному рівні, а також при створенні музейних експозицій, присвячених регіональним особливостям. 4) *Лекційно–викладацької роботи:* Матеріали можуть застосовуватися в навчальному процесі для підготовки лекцій, семінарів, курсів з краєзнавства, туризмології та інших дисциплін. 5) *Написання учбових посібників:* Отримані дані можуть бути корисними при підготовці навчальних посібників і методичних матеріалів для студентів та викладачів, що спеціалізуються в галузі туризму, географії, історії та суміжних дисциплін.

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження було здійснено комплексний теоретичний аналіз та запропоновано новий підхід до вирішення важливої задачі оцінки поточного стану та подальшого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу Хмельницької області. Результати дослідження дозволили сформулювати кілька ключових висновків.

Зокрема, був здійснений аналіз природно-ресурсного та історико-культурного потенціалу регіону. Одержані дані свідчать, що основними природними багатствами області є родючі ґрунти, а також високоякісні водні ресурси як поверхневі, так і підземні. Окрім того, на території області знаходиться 269 об'єктів природно-заповідного фонду, серед яких є 8 пам'яток садово-паркового мистецтва. Ці ресурси мають великий потенціал для розвитку туристичної галузі.

Також був проведений аналіз економіко-географічного та транспортного положення Хмельницької області. Згідно з результатами, Хмельниччина є однією з менших за площею областей України та займає 19-е місце серед усіх регіонів країни. Ці фактори відіграють важливу роль у формуванні потенціалу для подальшого розвитку туризму в області.

Хмельниччина межує з Тернопільською, Рівненською, Житомирською, Вінницькою та Чернівецькою областями. Ці регіони в основному спеціалізуються на діяльності, що не пов'язана зі значним промисловим і паливно-енергетичним потенціалом. Таке сусідство сприяє зміцненню зв'язків з цими областями, особливо в сфері рекреації та туризму.

Через область проходять залізниця та кілька автошляхів, що тягнуться з півночі на південь, забезпечуючи зв'язок із Республікою Молдова та країнами Південно-Східної Європи. Більшість пасажирських перевезень, як у межах області, так і між регіонами країни, здійснюється залізничним транспортом. Хмельниччина входить до зони діяльності Південно-Західної залізниці, на

території якої розташовано 40 залізничних станцій. Обласний центр має залізничне сполучення з кількома європейськими містами.

Туристичний потенціал області складається з кількох ключових елементів: мальовничої природи, зокрема Дністра, Товтрів, лісів та озер на півночі; мінеральних вод, таких як Нафтуся, Миргородська та радонова; а також історичних і архітектурних пам'яток, серед яких Кам'янець–Подільський, Меджибіж, Самчики, Сутківці, Старокостянтинів, Ізяслав і Зіньків. Крім того, в області функціонує мережа санаторіїв, які пропонують можливості для оздоровлення та лікування.

Основною перешкодою для розвитку туристично–рекреаційної галузі є військове вторгнення Росії в Україну. Серед інших важливих чинників, що уповільнюють розвиток туристичної сфери в Україні, можна виокремити політичну та економічну нестабільність; низький рівень екологічної безпеки та відсутність чіткої державної політики в сфері туризму; недостатню обізнаність про туристично–рекреаційний потенціал України за кордоном; брак фінансової підтримки від держави та відсутність комплексного підходу до просування українського туристичного продукту на міжнародному рівні. Крім того, до проблем належать слабкий розвиток матеріально–технічної бази туризму та транспортної інфраструктури, які не відповідають міжнародним стандартам, а також недоліки в системах водопостачання, збору сміття, поганий стан вулиць, тротуарів і освітлення.

Ключовим завданням у розвитку зеленого туризму в Хмельницькій області є координація діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських організацій та підприємницьких установ для забезпечення більш ефективного розвитку цієї галузі в Україні. Для забезпечення сталого розвитку сфери відпочинку в Хмельницькій області в умовах економічної кризи та повномасштабної війни необхідно налагодити партнерські відносини між владою, бізнесом і професійними громадськими організаціями. Отже, з

урахуванням сучасних особливостей економіки України, зростаючого попиту на відпочинок у чистому довкіллі та необхідності створення банку пропозицій для відпочинку в сільській місцевості, державна підтримка повинна бути оперативною та ефективною.

Україна має багатий культурний спадок, природні пам'ятки та національні традиції, а також можливості для екологічно чистого відпочинку, тому розвиток сільського туризму є важливим завданням для країни. Зелений сільський туризм – це рекреаційні подорожі в сільську місцевість, що виникають як реакція на тисняву та перенаселеність міст. Це також один з видів малого бізнесу, який підвищує значення краєзнавства та створює середовище, наближене до природи.

Аналіз розвитку зеленого туризму в Хмельницькій області показав, що значною перевагою для сільського (зеленого) туризму є великий природно–заповідний фонд регіону. В області нараховується 269 територій та об'єктів природно–заповідного фонду, серед яких 8 пам'яток садово–паркового мистецтва. Із них 42 об'єкти мають загальнодержавний статус, а 480 – статус місцевого значення. Вважаємо, що ці ресурси позитивно впливають на розвиток туристичного комплексу. Для розвитку сільського туризму важливу роль відіграє наявність матеріально–технічного забезпечення, зокрема широкої мережі садиб зеленого туризму та агроосель, які можуть забезпечити туристам послуги з розміщення, харчування, а також організації розваг і дозвілля. Підсумовуючи все вищезазначене, можна стверджувати, що Хмельниччина має всі можливості для того, щоб стати провідною частиною українського туризму. Рекреаційна сфера буде визнана однією з пріоритетних у Хмельницькій області.

Багатство та унікальність природно–рекреаційних ресурсів Хмельниччини створюють сприятливі умови для розвитку рекреаційного господарства та економіки через їх ефективне використання. Це дає підстави вважати, що в майбутньому рекреація на території області стане потужною індустрією відпочинку, фізичного та духовного оздоровлення, а також сприятиме глибокому

національному самоусвідомленню, самоствердженню та екологічній освіті хмельничан і не лише їх.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Архієреєв С. І., Баранова В. В. Варава К. М. Розвиток бальнеологічного туризму в Україні. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»*, 2019. Вип. 9. С. 153–163. Doi: 10.26565/2310B9513B2019B9B19.
2. Баженов Л.В. Історичне краєзнавство Правобережної України ХІХ – на початку ХХ ст.: Становлення. Історіографія. Біобібліографія. Хмельницький, 2005. 256 с.
3. Білецька Г. А. Рекреаційні ресурси мінеральних вод Хмельницької області. *Довкілля та здоров'я*. 2008. № 4. С. 28–31.

4. Географія Хмельницької області. URL: <http://osvita.ua/vnz/reports/geograf/23957/>
5. Гільбер Т. Г. Рідний край – Хмельничина : посібник для учнів загальноосвітніх навчальних закладів Хмельницької області / Т. Г. Гільбер, І. М. Шоробура, О. О. Долинська. Хмельницький : Цюпак, 2013. 172 с.
6. Гільбер Т. Г. Хмельницька область: трансформація структури господарства та пріоритети збалансованого розвитку : дис. ... канд. географ. наук : 11.00.02 – Економічна та соціальна географія. Київ, 2005. 158 с.
7. Гільбер Т. Г., Шоробура І. М. Хмельничина: минуле, сьогодення, майбутнє. Хмельницький : Заколотний М. І. [вид.], 2012. 189 с.
8. Долинська О. До питання створення туристичних кластерів у Хмельницькій області. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка*. Сер. Географія. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2021. Вип. 1 (50). С. 1296-133.
9. Долинська О. О. Бальнеологічні ресурси Хмельницької області. *Географія і туризм*. Вип. 37. 2016. С. 110–119.
10. Долинська О. О. Напрямки перспективного розвитку територіальної організації регіонального туристичного комплексу Хмельницької області. *Рекреаційна географія і туризм. Наукові записки*. № 2. 2021. 156–63.
11. Долинська О. О. Туристичний потенціал використання бальнеологічних ресурсів Хмельницької області. *Рекреаційна географія і туризм. Наукові записки*. №1. 2022. 153–159.
12. Журба І. Є. Економіко–географічні засади раціонального природокористування Хмельницької області. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2014. № 2. Т. 1. С. 186–191.
13. Журба І. Є. Стан використання рекреаційних ресурсів Хмельницької області в умовах трансформації економіки. *Вісн. Хмельниц. нац. ун–ту. Екон. науки*. 2015. № 2, Т. 1. С. 251–256.

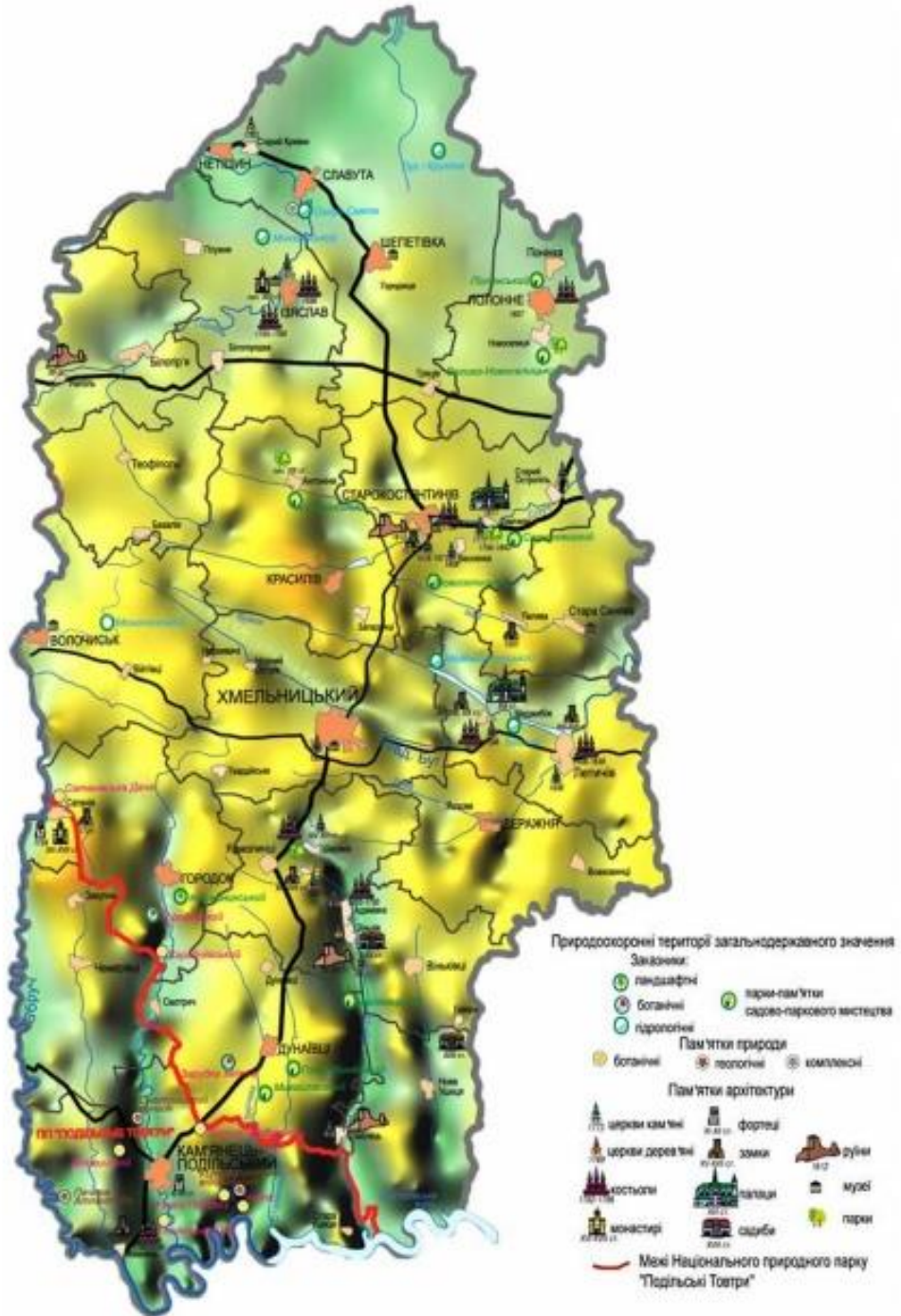
14. Заблотовська Н. В. Демогеографічні процеси в регіоні центрального Поділля : дис. ... канд. географ. наук : 11.00.02 – Економічна та соціальна географія. Чернівці, 2010. 216 с.
15. Заваріка Г.М. Туризм на охоронних природних територіях / Географія та туризм. 2014. Вип 28. URL : https://tourlib.net/statti_ukr/zavarika.htm
16. Колесник Е. О., Бабов К. Д. Мінеральні води України. Київ : Купріянова, 2005. 576 с.
17. Кубай Д. І. Екологічні аспекти сучасного розвитку туризму. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародних відносин*. Випуск 24. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2008. С. 142–146.
18. Лещенко Л. Геоекологічна ситуація в Україні: Основні забруднювачі довкілля. *Красн. Геогр. Туризм*. 2003. черв.(№ 21–23). С. 34–37.
19. Назарук М. Філософія довкілля та природокористування: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2019. 302 с.
20. Новодран О. В., Нікіпелова О. М., Беленький К. Е.. Сучасний стан, вивченість та перспектива використання мінеральних вод Хмельницької області. *Медична реабілітація, курортологія та фізіотерапія*. 2001. № 2. С. 36–40.
21. Парфіненко А. Ю., Босенко К. І. Кластеризація як напрям рекреаційно-туристичного розвитку Подільського регіону України. *Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. Сер.: Міжн. відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм*. 2018. Вип. 7. С. 122–129.
22. Перспективи розвитку туризму Хмельницької області. URL : <http://tourism-book.com/books/book-42/chapter-1451/>
23. Постанова Верховної Ради України «Про утворення та ліквідацію районів» № 807–IX від 17.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-20#Text>

24. Програма охорони навколишнього природного середовища Хмельницької області на 2021–2025 роки. URL: https://www.adm-km.gov.ua/?page_id=93468
25. Руденко В. П., Руденко С. В. Оцінка природно–ресурсного потенціалу України як основа менеджменту природоохоронної діяльності: *Монографія*. Чернівці: Чернівецький нац. ун–т, 2014. 248 с.
26. Руденко В. П. Географічні аспекти розвитку туризму (на прикладі України та Польщі): монографія / В.Г. Явкін, В.П. Руденко, В.М. Андрейчук та ін. Чернівці: Чернівецький нац. ун–т, 2010. 344 с.
27. Степанчук В. В. Замки закарпаття як туристичні атракції : дис. ... канд. культуролог. наук : 26.00.01 – Теорія й історія культури. Київ, 2013. 132 с.
28. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія: навчальний посібник. Київ: Центр навч. літ–ри, 2007. 312 с.
29. Шоробура І. М., Гільбер Т. Г., Долинська О. О. Хмельниччина туристична : навч. посіб. Хмельницький : ПП Заколотний М. І., 2016. 360 с.
30. Dolynska O., Smyrnov I., Shorobura I., Merchanskyi V., Tsurkan I. The Role of Press Tours in the Development of Park Recreation Complexes. *Journal of Environmental Management and Tourism*, [S.l.], v. 14, n. 1. 2023. p. 249–260, doi: [https://doi.org/10.14505/jemt.v14.1\(65\).24](https://doi.org/10.14505/jemt.v14.1(65).24).
31. Dolynska, O., Pavliuk, S., Ivanenko, T., Shelemetieva, T., Bazhenova, S. Peculiarities of International Competition in the Market of Tourism and Hospitality. *Econ. Aff.*, 67(04s). 2022. P. 897–905, DOI:10.46852/0424–2513.4s.2022.23

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Культурна та природна спадщина Хмельницької області

ДОДАТОК Б

Автомобільні дороги державного значення в Хмельницькій області

ДОДАТОК В

Туристична індустрія Хмельницької області

